

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULURNÍ ANTROPOLOGIE

VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ V LOKALITĚ BROUMOVSKA

Senior education in locality Broumovsko

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

OBOR: ANDRAGOGIKA

VYPRACOVALA:

Bc. Monika Nouzová

VEDOUCÍ PRÁCE:

Mgr. Vít Dočekal, Ph.D.

Olomouc 2015

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškeré prameny, literaturu a ostatní zdroje, které jsem při zpracování použila.

V Olomouci dne 5. prosince 2015

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala Vítu Dočekalovi, vedoucímu diplomové práce za odborné konzultace, které mi při zpracování práce poskytl, rovněž bych ráda poděkovala všem, kteří mě podporovali v době mého studia.

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá vzdělávání seniorů v konkrétní lokalitě, tedy v lokalitě Broumovska. V Broumově v současnosti působí Univerzita třetího věku pod záštitou Univerzity Hradec Králové. Vzdělávání samo o sobě má pozitivní vliv na psychické zdraví seniorů. Může pomoci uspokojovat jejich klíčové životní potřeby (například potřebu sociálního kontaktu).

Cílem diplomové práce je zajištění možností dalšího vzdělávání seniorů v této lokalitě. Jak velký je zájem o vzdělání a za jakým účelem jsou tyto vzdělávací aktivity navštěvovány (sociální kontakt, osobní rozvoj, další pracovní příležitosti.) Dílčím cílem by měl být návrh projektu vzdělávací akce dle požadavků/potřeb místních seniorů.

KLÍČOVÁ SLOVA

Univerzita třetího věku, senior, vzdělávání seniorů, ageismus, aktivní stárnutí, kvalitativní výzkum, Broumovsko

ANNOTATION

Thesis focuses on the education of seniors in the particular locality - concretely the locality of Broumov. There is education programme for seniors called "Univerzita třetího věku" in Broumov. This programme is runned by University Hradec Kralove. Education itself improves the mental health of seniors and it fulfills some of their important needs (for example need of social contact).

The main goal of the thesis is to identify possible ways of further institutional education of seniors in Broumov locality. The meaning of further education from the perspective of local seniors will be issued. The purpose of this form of education can be seen in self-development, social contact opportunity, new job offers etc. The output of this work should be a educational project which respects the specific needs of local seniors.

KEYWORDS

University of the Third Age, seniors, education of seniors, ageism, active aging, qualitative research, Broumovsko

OBSAH

ÚVOD	3
1 DEFINICE ZÁKLADNÍCH POJMŮ	4
1.1 BROUMOVSKO.....	4
1.2 SENIOR	5
2 STÁRNUTÍ.....	5
2.1 FYZIOLOGICKÉ ZMĚNY	5
2.2 PSYCHOLOGICKÉ ZMĚNY.....	6
2.3 ZMĚNY OSOBNOSTI.....	8
2.4 AGEISMUS	9
3 DEMOGRAFICKÉ STÁRNUTÍ	10
4 KVALITA ŽIVOTA SENIORŮ	13
4.1 POJEM „KVALITA ŽIVOTA“	13
4.2 PŘÍPRAVA NA STÁŘÍ	15
4.3 AKTIVNÍ STÁRNUTÍ.....	16
4.3.1 PRODUKTIVITA	18
4.3.2 RODINA.....	20
5 VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ.....	22
5.1 SPECIFIKA VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ V RÁMCI ANDRAGOGIKY	22

5.2 VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ V ČR.....	26
5.2.1 HISTORIE.....	26
5.2.2 SOUČASNOST.....	29
6 VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ NA BROUMOVSKU.....	31
6.1 UNIVERZITA TŘETÍHO VĚKU NA BROUMOVSKU	31
6.2 DALŠÍ MOŽNOSTI VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ NA BROUMOVSKU.....	33
6.3 VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY MIMO REGION NAVŠTĚVOVANÉ SENIORY Z BROUMOVSKA.....	36
6.4 MEZERY VE VZDĚLÁVACÍ NABÍDCE REGIONU	37
1 PRAKTICKÁ ČÁST	41
1.1 POSTUP A VÝZKUMNÉ METODY	41
1. 1. 2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	41
1. 1. 3 VÝZKUMNÁ METODA A TECHNIKY	41
1. 1. 4 CÍLOVÁ SKUPINA A VZOREK RESPONDENTŮ	42
1.2 ZPRACOVÁNÍ DAT	43
1. 2. 1 CHARAKTERISTIKA RESPONDENTŮ.....	43
2.2 ANALÝZA ROZHOVORŮ	45
3 SHRNU TÍ	47
4 ZÁVĚR	49
LITERATURA	51
PŘÍLOHA:.....	55

ÚVOD

Broumovsko představuje v rámci ČR v mnoha ohledech specifický region. Problémy, s nimiž se potýká, však nevybočují z výčtu problémů většiny jiných oblastí českého pohraničí. Jde o malou nabídku pracovních příležitostí a nevyhovující dopravní infrastrukturu. S tím potom souvisí odliv mladých lidí obecně a středoškolsky či vysokoškolsky vzdělaných zvláště. V posledních letech lze pozorovat počínající trend alespoň částečné nápravy tohoto stavu spočívající v budování turistického průmyslu. Stárnutí a převážně nižší vzdělání populace regionu jsou dva problémy, s nimiž může pomoci vzdělávání seniorů. Dříve narozeným občanům pomáhá účast ve vzdělávacím procesu k aktivnějšímu prožití závěrečného údobí života, ať již mluvíme o procvičování duševních schopností, získávání nových předmětů zájmu či o prostém společenském kontaktu např. v rámci různých kursů. Nemalou roli hraje i zvyšování kvalifikace těch seniorů, kteří ještě pracují, nebo by pracovat chtěli. Vzhledem k tomu, že kombinací přirozeného stárnutí českého obyvatelstva a odlivu mladých lidí se na Broumovsku stávají senioři významnou složkou populace, má význam i vzdělávání v oborech, které nemají přímé „praktické“ využití. Mohou však vést ke zvýšení lokálního patriotismu, většímu zapojení lidí do ochrany přírody nebo památek atd.

Tento text si klade za cíl analyzovat možnosti dalšího vzdělávání seniorů v regionu. Odpoví na tyto výzkumné otázky:

- 1) Jaká je současná vzdělávací nabídka pro seniory?
- 2) Za jakým účelem (sociální kontakt, osobní rozvoj, další pracovní příležitosti) jsou tyto vzdělávací aktivity navštěvovány?
- 3) Splňuje přínos vzdělávacích aktivit očekávání klientů?
- 4) Existuje prostor pro rozšíření nabídky? Pokud ano, tato práce navrhne projekt vzdělávací akce odpovídající nesaturovaným požadavkům/potřebám seniorů.

Informačně text vychází zejména z terénního výzkumu realizovaného jednak průzkumem stavu vzdělávací nabídky přímo v regionu a to s důrazem na místní

aktivity Univerzity třetího věku, jednak rozhovory se seniory provedenými technikou rozhovoru podle návodu. Doplňkový zdroj informací představuje odborná literatura pedagogického, andragogického a gerontologického směru.

1 DEFINICE ZÁKLADNÍCH POJMŮ

1.1 Broumovsko

Pro účely této práce definujeme oblast, „Broumovska“ jako region tvořený obcemi sdruženými v Dobrovolném sdružení obcí Broumovsko. Jde o Adršpach, Božanov, Broumov, Hejtmánkovice, Heřmánkovice, Hynčice, Jetřichov, Křinice, Martínkovice, Meziměstí, Otovice, Šonov, Teplice nad Metují, Verněřovice. Oblast je ze všech stran ohraničena státní hranicí s Polskem, pouze na jihu souvisí s dalším územím Královéhradeckého kraje, odděluje ho však pásma Broumovských stěn. Tato odlehlost stojí za dopravními, sociálními, národnostními i kulturními specifiky regionu.

Z hlediska demografického tu vedle české majority žije početná menšina romská, dále pak německá a polská. Počet obyvatel dlouhodobě klesá, zejména v souvislosti s nedostatkem pracovních příležitostí. Nezaměstnanost v regionu (v roce 2007 7,6 %) převyšuje průměr jak krajský, tak republikový, je však dokonce vyšší než průměr okresní. Důvodem je vysoké procento obyvatel bez vyššího nebo specializovaného vzdělání, spolu s velkým podílem romského etnika, což souvisí s osídlením regionu po odsunu Němců v roce 1945. Občany s vyšším vzděláním stáhly tehdy spíše pohraniční regiony průmyslové. Úpadek lesního a zemědělského hospodaření, stejně jako tradičního textilního průmyslu v devadesátých letech pak připravil tyto nekvalifikované zaměstnance o práci. Specifický ukazatel představuje počet podnikatelů na 1000 obyvatel. Broumovský region vykazuje nejnižší počty v rámci republiky. (Integrovaný plán rozvoje Broumovska 2007 – 2013, 2007, s. 7 - 8.) Mimochodem právě to je jedním z problémů, s jejichž řešením může vzdělávání starších občanů pomoci.

1.2 Senior

Slovo senior dnes nejčastěji označuje starého člověka. Dále v tomto textu bude objasněno, jak nepřesně ohraničitelná je tato kategorie. Pro účely této práce se pojmem senior rozumí osoba, která pobírá starobní důchod, není tedy již samostatně ekonomicky činná. Bude ovšem nutno přesáhnout na patřičných místech toto vymezení a to zejména ve vztahu k lidem, kteří pracují, i když věku opravňujícího k pobírání důchodu již dosáhli. V těchto případech stanovíme jako orientační hranici 55 let, což sice nepředstavuje nejobvyklejší věkovou hranici odchodu do důchodu, tou bylo donedávna 65 let (Odchod do starobního důchodu, 2015), a dnes není stanovena (SVOBODA, 2014, s. 9), ale obvyklý nejnižší věk studentů U3V (ONDRÁKOVÁ, 2012, s. 54).

Vzhledem k tomu, že mezi šedesátiletým a např. devadesátiletým člověkem existuje velké množství rozdílů, bývá označení „senior“ doplněno ještě řadou dalších kategorií. Dle Holmerové či Mühlpachra existují mladí, staří a velmi staří senioři. Rozdělení těchto stádií začíná na 65 letech, každá kategorie trvá cca 10 let. (ŠAUEROVÁ, a VADÍKOVÁ, 2013, s. 68). Jak bude dále uvedeno, proces stárnutí je velice individuální záležitost, a proto k takovým dělením je nutno přistoupit pouze orientačně. Při andragogických aktivitách musí pedagog posuzovat komplexně osobnost každého jednotlivého studenta seniora.

2 STÁRNUTÍ

2.1 Fyziologické změny

Nejviditelnější projevy stárnutí jsou ty fyziologické, tzv. fenotyp stáří (ŠAUEROVÁ, a VADÍKOVÁ, 2013, s. 70). Především dochází k zmenšování obranyschopnosti organismu jak proti chorobám, tak proti dalším vnějším vlivům např. námaze, změnám teploty atd. Úbytek svalové hmoty a energie, poruchy činnosti vnitřních orgánů i smyslových receptorů, snižování motorických schopností, to vše jsou všeobecně známé změny (PETŘKOVÁ, a ČORNANIČOVÁ, 2004, s. 30).

Kromě vlastního fyzického omezení seniora s sebou tyto změny nesou i podněty k jeho sociální segregaci. Především senior svým vzhledem odporuje kultu krásy a mládí, který je typický pro současnou společnost, dokonce nejen evropskou (Čínu ovládá kult krásy. ..., 2014). Výraznou vizuální odlišnost pak sebou nese zhoršená schopnost tělesné termoregulace. S vyšším věkem roste počet důchodců, kteří pro subjektivní zimomřivost i v parném létě nosí teplé oblečení. Zhoršení motoriky pak přináší negativní reakce ze strany mladších na příklad, pokud senior zdoulhavě vybírá z peněženky drobné a zpomaluje tak frontu v obchodě.

Fyziologické změny lze zpomalit vhodným cvičením, správnou životosprávou a některé i kosmetikou. Nelze je však potlačit. Ostatně i jejich nástup a rychlost souvisí mimo jiné s životním stylem jedince v mladších letech. (PICHAUD, a THAREAUOVÁ, 1998, s. 156) Z hlediska gerontagogiky souvisí s fyziologickými změnami stárnoucího organismu několik faktorů:

Senior potřebuje výukovou místnost přizpůsobenou svým fyzickým možnostem a to včetně aspektů jako je větrání, osvětlení a vytápění.

Doprava na místo výuky musí být co nejsnazší. Tedy s vyloučením prudkého stoupání, vyššího schodiště, nutnosti delší pěší chůze od zastávky hromadné dopravy a parkoviště.

Pedagog musí počítat s poruchami zraku a sluchu. K nejčastějším patří stařecká dalekozrakost. Klesá též ostrost vidění jako taková, a prudce se mění citlivost sluchu (ŠAUEROVÁ, a VADÍKOVÁ, 2013, s. 73)

2.2 Psychologické změny

Původně byla představa stáří spojena s životní moudrostí a zkušenostmi, jejich předávání mladším generacím. Sousedství „starý moudrý“ uvozovalo charakteristiku legendárních i pohádkových postav. Je však třeba dodat, že v současné době některé analýzy odmítají takový koncept historické glorifikace stáří jako mýtus. (HASMANOVÁ, 2013, s. 23.)

Později převládl nesprávný názor, „že stárnutí je spojeno s poklesem intelektuální výkonnosti“. (PETŘKOVÁ, a ČORNANIČOVÁ, 2004, s. 31). Rozdíl v obou pojetích snad souvisel s růstem úrovně medicíny a stále větším počtem jedinců, kteří se proto mohli dožít stařecké demence či prostě vyššího věku nesoucího sebou výraznější úpadek duševních schopností.

Moderní výzkumy tento názor zajímavým způsobem korigovaly. Došlo k zjištění velké heterogenity v rychlosti i konkrétních projevech duševního úpadku. Vysvětlení přináší rozdělení inteligence na fluidní a krystalizovanou. Pod prvním označením se rozumí schopnost mozku zpracovávat podněty daná geneticky. Ta vrcholí v období adolescence a se zvyšujícím se věkem klesá. V době stáří musí být nutně na nízké úrovni. Naopak inteligence krystalizovaná, tedy získaná vzděláním, životními zkušenostmi a dovednostmi přináší právě ve vyšším věku své ovoce. Vůbec neklesá inteligence sociální a praktická (PETŘKOVÁ, a ČORNANIČOVÁ, 2004, s. 31). I když její úroveň může být zhoršena duševní chorobou.

Právě duševní choroba je u seniorů velký problém, neboť zvláště u kategorie „velmi starých seniorů“ lze jen obtížně diagnostikovat, kdy jde o nemoc a kdy o projev regrese mozku. Duševní choroby se vyskytují zvláště silně u osamělých seniorů v pobytových zařízeních, kteří jsou zbaveni sociálního kontaktu, což samo o sobě dokládá možnosti zpomalování stařecké regrese (ŠAUEROVÁ, a VADÍKOVÁ, 2013, s. 79).

V procesu stárnutí dochází zhoršování paměti, zejména pak krátkodobé. Gerontagogika však může pracovat s technikami trénování paměti, které jsou sto tento jev omezovat. Důležitou roli pak hraje tzv. profesní paměť, tedy specializace paměti založená na dlouhodobě vykonávaném povolání či činnosti. Ta pak umožňuje věnovat se svému povolání až do nejvyššího věku, pokud v tom jedinci nezabrání např. tělesná omezení. (PETŘKOVÁ, a ČORNANIČOVÁ, 2004, s. 31). Lze tedy konstatovat nutné zhoršování paměti v souvislosti s věkem, které však lze zpomalovat a s nímž lze vhodnými způsoby pracovat. Stáří samo o sobě tedy není na překážku vzdělávání.

2.3 Změny osobnosti

„Pokud jde o osobnost, nebyl zjištěn žádný významný regres“ (PETŘKOVÁ, a ČORNANIČOVÁ, 2004, s. 33). Osobnost jedince se formuje již v mládí, předsudek o hádavosti, sebelítosti či změkčilosti jako příznaků věku jsou právě jen předsudkem (ŠAUEROVÁ, a VADÍKOVÁ, 2013, s. 79). Rozdíl mezi seniory, který lze při povrchním pozorování pokládat za osobnostní spočívá spíše v jejich vyrovnání se s faktem stáří. Jde o následující:

1) Konstruktivní osobnost: Aktivní senior, který proces stárnutí přijímá jako fakt, pokračuje podle možností v běžném životě, avšak svůj věk nepopírá.

2) Závislá osobnost: Je sice vyrovnaná, ale vyžadující pomoc od mladších. Tuto pomoc chápe jako oprávněný nárok, daný právě věkem.

3) Defenzivní osobnost. Pod tímto označením se chápe senior, který se snaží projevy a sám fakt stáří potlačit činorodostí a zachováním navyklého způsobu života za všech okolností.

4) Hostilní osobnost se vyznačuje sebelítostí, naprostým nepřijetím stárnutí jako přirozeného stavu. Všechny problémy, které jí věk přináší, připisuje lidem ve svém okolí, nikoliv sama sobě.

5) Jedinec nenávistný k vlastní osobě přistupuje ke stáří stejně jako hostilní osobnost. Rozdíl spočívá v tom, že vinu za negativní projevy stárnutí nepřipisuje okolí, ale sobě. Protože se však se stárnutím neztotožnil, obrací sám k sobě odpor, nenávist a v krajním případě i agresivitu (PETŘKOVÁ, a ČORNANIČOVÁ, 2004, s. 33).

Z hlediska andragogiky seniorů se ovšem nejlépe pracuje se skupinou první, která i sama přiležitosti k terciárnímu vzdělávání vyhledává. Společensky prospěšné je ovšem směřovat vzdělání i k dalším typům „osobností“. Problém může představovat defenzivní senior, který bude sice vzdělávací a jiné aktivity vyžadovat, ale vzhledem k nerealistickému sebehodnocení v nich může pohořet. To sebou nese riziko odmítání dalšího vzdělávání i snížené sebedůvěry.

Senioři, kteří se s procesem stárnutí vnitřně nevyrovnali (skupina 4 a 5) už z podstaty svého přístupu k životu účastníky vzdělávacího procesu nebudou. Spíše než pedagoga takoví lidé potřebují pomoc psychologickou.

Celkově lze proces stárnutí chápat jako proces kompetenčních a schopnostních změn. Dochází k usměrnění aktivit k těm, které jsou pro jedince významné subjektivně nikoliv objektivně, jako tomu bývá v mladším věku. V určitém věku, který je však u každého jedince jiný, získávají změny neoddiskutovatelně degenerativní charakter. Zde mají velký prostor kompenzační metody a optimalizace schopností. Při hospodárném zacházení s těmito faktory lze i v procesu stárnutí vést plnohodnotný život. (KOLIBOVÁ, 2013, s. 74 - 75).

2.4 Ageismus

Ageismus, tedy věková diskriminace, je definován jako „...*ideologie založená na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu. Projevuje se skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku a/nebo na jejich příslušnosti k určité generaci.*“ (VIDOVIČOVÁ A RABUŠIC, 2005, s. 5). Netýká se tedy pouze seniorů, ale všech osob, které na základě svého věku zažívají diskriminační chování. Čím starší lidé se však s ageismem střetnou, tím intenzivněji jejich život ovlivní. Svou roli zde hrají specifika procesu stárnutí např. i zhoršený fyzický a psychický stav, který ztěžuje obranu seniora.

Ageismus prvně definoval americký psychiatr Robert Butler v roce 1968. Učinil tak v souvislosti se sociální problematikou, která ovšem představuje jeden ze základních fenoménů, v nichž se ageismus projevuje i dnes. K nejviditelnějším projevům potom náleží věková diskriminace v zaměstnání, tj. nechuť zaměstnavatele přijímat starší uchazeče o práci, anebo jeho snaha nahrazovat starší pracovníky mladými. Tento problém v ČR existuje i přesto, že věkovou diskriminaci zakázal již zákoník práce z roku 1965 a zákaz trvá i v novém, platném od roku 2007 (zákon č. 262 /2006 Sb.). Ageismus se ovšem projevuje i mnoha jinými způsoby. Tento negativní společenský jev lze pozorovat v širokém spektru situací od dostupnosti zdravotních a sociálních služeb až po interakci na ulici či v dopravních prostředcích.

V současné době představuje ageismus problém s potenciálem se v budoucnu zhoršovat. Demografické stárnutí populace vyvolává obavy z konkurence „aktivně stárnoucích“ seniorů na trhu práce a zároveň - ač je to jistě protimluv - jako skupiny odčerpávající veřejné finance bez patřičné protihodnoty (HASMANOVÁ, 2013, s. 32.).

3 DEMOGRAFICKÉ STÁRNUTÍ

Demografické stárnutí patří k hlavním rysům současného vývoje společnosti v Evropě. Jde o růst procentuálního podílu seniorů v populaci, daný jednak zlepšováním úrovně a dostupnosti zdravotní péče, jednak snižující se porodností. Na tento jev lze nahlížet dvěma způsoby, pozitivně i negativně. První pohled charakterizuje např. text Výzkumného střediska pro evropskou politiku při Strathclydeské Univerzitě. Mimo jiné uvádí: „*Poroste důležitost starších lidí a jejich přínosu ve prospěch ekonomik a komunit, ale také jejich požadavků jako spotřebitelů a očekávání jako občanů. Stárnutí naší populace bychom měli oslavovat. Je velkým úspěchem naší společnosti, že lidé mohou žít zdravěji a déle.*“ (FERRY 2006, s. 2). K podpoře pozitivního pohledu na stárnutí populace přináší řadu statistických údajů, např. o hospodářském potenciálu, který lidé nad 50 let mají jako spotřebitelé specifických služeb a zboží (FERRY 2006, s. 17). I další dokumenty provenience EU představují demografické stárnutí spíše jako potenciál k rozvoji než jako problém (KOLIBOVÁ, 2013, s. 38).

Zda jde opravdu o důvod k oslavě, zůstává otázkou. Stárnutí populace přináší řadu problémů, z nichž některé již reálně existují, další se mohou objevit v budoucnu.

- Stárnutí populace podporuje rozdíly mezi skupinami obyvatelstva. Různé etnické a náboženské skupiny stárnou různě. Bylo konstatováno, že „*různé skupiny stárnou různým tempem a vykazují různé rodinné a mezigenerační infrastruktury, jež mohou značně ovlivnit demografické složení daného regionu*“ (FERRY 2006 s. 20). Případná animozita etnická pak může být zesílena animozitou mezigenerační. Příkladem může být interakce mezi seniory majoritní národnosti a romskou mládeží,

pozorovatelná v místech častějšího setkávání obou skupin.¹ Právě region Broumova takový obraz nerovnoměrného stárnutí poskytuje. Majoritní populace zde vykazuje obdobně nízkou porodnost jako v celé ČR a navíc dochází k odlivu mladých do vnitrozemí. Naopak zdejší početná komunita romská není problémem demografického stárnutí vážněji zasažena.

- Demografické stárnutí zvyrazňuje sociální problémy ve společnosti. Senioři jsou objektivně nuceni užívat zboží a služeb, které si žádá jejich přirozeně se zhoršující zdravotní stav. Subjektivně pak zboží a služeb, jehož nabídka přímo počítá se zhoršenou orientací starších lidí v moderním světě. Mediálně známé kauzy nepoctivých předváděcích akcí jsou jenom jednou částí složité problematiky. Seniorům potom hrozí, vzhledem k tomu, že nejsou většinou již ekonomicky aktivní, prudký sociální propad. Existuje veliký rozdíl mezi seniory, kteří v průběhu života vydělávali nadprůměrné částky a těmi, kteří žili z nižších platů. Nikoliv náhodou představují velké procento lidí bez domova.

- Lékařská péče dnes sice dokáže život značně prodloužit, ale zdaleka ne vždy umožní prožít tyto roky „navíc“ v odpovídající kvalitě. Součástí každodennosti mnoha českých rodin je péče o tzv. přestárlého člena. Sociální situace v ČR obvykle vyžaduje zaměstnanost všech dospělých v produktivním věku. Rodiny s nesoběstačnými seniory je potom musí umisťovat do specializovaných ústavů a lidé dožívají vytržení z domácího prostředí. Existuje předpoklad růstu počtu nesoběstačných seniorů až na 625 000 v roce 2060, což představuje stoprocentní nárůst oproti současnosti. (ŠAUEROVÁ, a VADÍKOVÁ, 2013, s. 15)

- Snaha seniorů o zlepšení ekonomické situace prací i v důchodu koliduje s vysokou mírou nezaměstnanosti v ČR. Existují profese, kde zaměstnavatel dá přednost seniorovi pracujícímu při důchodu a odmítne uchazeče mladšího, již proto, že by mu musel platit vyšší mzdu. To pak dále prohlubuje mezigenerační nedorozumění.

1 Např. náměstí 28. října v Hradci Králové, v jehož okolí se nachází jednak obchodní dům Tesco, navštěvovaný oběma skupinami obyvatelstva, jednak domy obývané sociálně slabšími nájemníky, často právě Romy.

- S růstem průměrného věku společnosti ubývá plátců daní ve prospěch rentiérů pobírajících důchod. Vzhledem k charakteru starobního důchodu jako solidárního rychle roste hrozba vyčerpání zdrojů. Z hledání řešení se stala politická záležitost, což ztěžuje nalezení úspěšného a dlouhodobého řešení. Právě střet principu aktivního stárnutí a ekonomických problémů současné hospodářské krize představuje otázku, kterou bude muset blízká budoucnost řešit. V současnosti tak lze za legitimní názory považovat jak chápání demografického stárnutí jako hrozby tak i jako vytváření nového potenciálu (HASMANOVÁ, 2013, s. 32)

Zajímavým faktem spojeným s demografickým stárnutím je značná absence přípravy na něj v produktivním věku. Výzkumy doložily převažující nezájem mladších lidí o přípravu na vlastní stáří (ŠAUEROVÁ, a VADÍKOVÁ, 2013, s. 16). Zůstává otázkou proč tomu tak je. Hypoteticky lze uvést dva důvody. Jedním je důraz společnosti na mládí a produktivitu, o čemž bude podrobněji pojednáno níže v tomto textu. Druhým pak negativní historická zkušenost. Pokud se mi podařilo zjistit, nebyla v odborné literatuře problematika vlivu historické zkušenosti zatím příliš brána v potaz. O co jde?

Pro zjednodušení budeme za lidi, kteří by se měli na stáří již cíleně připravovat, považovat občany ve věku 40 až 50 let (generace A). Jejich rodiče (generace B) dosáhli důchodového věku kolem roku 1990. Právě v tomto období došlo v Československu k politickým změnám, které zároveň přinesly ztrátu většiny dosavadních sociálních jistot. Vlna nezaměstnanosti, inflace, komercializace trhu s nemovitostmi, změna sociální politiky státu apod. znemožnily realizovat představy o prožití stáří, které si čerství důchodci v předchozích letech vytvořili na základě reality doby svého produktivního věku. Inflace devadesátých let snížila hodnotu případných úspor, nárůst nezaměstnanosti postihl nejdříve lidi v předdůchodovém věku, volný trh s nemovitostmi nárazově ohrozil jistotu bydlení. Generace A ovlivněna zkušeností generace B pak může podvědomě odmítat systematickou přípravu na stáří, protože viděla na vlastní oči rozpad plánů generace B.

4 KVALITA ŽIVOTA SENIORŮ

4.1 Pojem „kvalita života“

Pojem „kvalita života“ představuje sousloví bohatě frekventované v sociologické odborné i popularizační literatuře. Velmi obtížně se však vymezuje. Většina autorů ho pokládá za všeobecně srozumitelný. To je jistě pravda, na druhé straně však tento pojem odráží vlastní pohled na život, souvisí se sebeidentifikací každého, a proto je i jeho výklad u každého jedince poněkud odlišný, subjektivní. Podobně i výrazy „život“ a „kvalita“ samy o sobě mohou nést velmi rozličné významy, odvislé od osobních postojů mluvčího.

Zatímco „kvantitu života“ jasně definuje dosažený věk, s „kvalitou“ je to jiné. Lze ji chápat jako součin působení sociálních, ekonomických, medicínských a dalších vlivů na osobnost. Kvalita života má několik rozměrů:

- 1) Rozměr materiální. Týká se uspokojivého zdravotního a ekonomického stavu jedince.
- 2) Rozměr duchovní. Spočívá v možnosti naplňování etických standardů a estetických potřeb v životě jedince.
- 3) Rozměr společenský. Jedince, má-li chápat svůj život jako kvalitní, musí požívat takový společenský status, který odpovídá jeho sebehodnocení.
- 4) Rozměr individuální. Pod něj zahrnujeme subjektivní faktory vycházející z charakteru jedince. (DVOŘÁČKOVÁ, 2012, s. 56 - 58)

Z pokusů o definici pojmu lze vybrat jako doklad různých pohledů na problematiku následující. Kenneth Calman se domnívá, že jde o rozpor mezi ambicemi či nadějemi jedince a jeho reálným statusem. Lidé si přejí tento rozpor minimalizovat. (CALMAN, 1984, s. 124 - 127). Podle organizace WHO jde o vnímání pozice jedince v rámci kultury, jejíž je součástí a vztah této pozice k jeho přáním a očekáváním. Jde o pojem subjektivní, který však vychází z objektivních etických, sociálních a environmentálních vztahů (WHOQOL, 1993, s. 153 - 159).

Albert W. Musschenga vidí kvalitu života jako propojení možnosti a schopnosti normálního fungování, pocitu spokojenosti se životem a možností rozvoje do budoucna (MUSSCHENGA, 1998, s. 11 -28).

Kvalita života seniorů pak proti prosté „kvalitě života“ jako všeobecnému sociologickému pojmu vykazuje některá specifika. Především je zde důležitý fakt blížícího se ukončení tohoto života. Proto je základním kamenem kvality života starého člověka uspokojení nad jeho dosavadním průběhem, pocit smysluplnosti (KŘIVOHLAVÝ, 2002, s. 164 - 168). A vedle toho samozřejmě i aspekty zmíněné výše, tedy stávající sociální status a zdravotní stav, případně rozpor mezi přáním a skutečností týkající se tohoto.

Kvalitu života seniorů ovlivňují i další faktory, jejichž výskyt nebo frekvence vychází z věku. Především jde o faktory zdravotní a s nimi související. Tedy nejen přítomnost či nepřítomnost nemoci, ale např. i to, zda bydlení odpovídá věkovým fyzickým omezením, zda je či není dostupná péče rodiny nebo instituce atd. Až 87 % obyvatel nad sedmdesát let věku trpí chronickou nemocí a obvykle nikoliv jedinou. Se zhoršujícím se zdravím dochází k omezování soběstačnosti. Právě uspokojivou úroveň soběstačnosti je nutno klást, vedle smysluplně prožitého života, mezi hlavní faktory jeho kvality.

Určitou roli hraje též „syndrom prázdného hnízda“. Jde o pocit zbytečnosti po té, co děti dospějí a osamostatní se. V ČR se tento problém týká spíše mladých seniorů a lidí na stáří se připravujících. Později mnohdy nahradí uspokojení z péče o děti stejný pocit vyvolaný ovšem vnoučaty či pravnoučaty.

Velkou hrozbu pocitu kvalitního života představuje osamělost, ať již objektivní nebo subjektivní. Je dána ztrátou životního partnera a postupným přivykáním stavu ovdovění. Podobně působí i postupná úmrtí přátel a vrstevníků. (DVOŘÁČKOVÁ, 2012, s. 76 - 79).

Pocit kvalitního života se nutně s rostoucím věkem snižuje, především působením faktorů výše uvedených. Ty nelze z života vytěsnit. Snižování však lze zpomalovat a to jednak harmonickými vztahy v rodině a širší komunitě seniora,

jednak vyrovnáváním nepříznivých faktorů vnější intervencí (lékařskou, sociální atd.). Význam je nutno přikládat i přípravě na stáří.

4.2 Příprava na stáří

Pod pojmem příprava na stáří (nebo též „výchova ke stáří“) můžeme chápat tři okruhy aktivit. První, dlouhodobá, příprava je celoživotní a začíná již v dětství. Dítě si ovšem souvislost svých momentálních prožitků a zkušeností s vlastním stářím neuvědomuje, avšak vliv zde je. Mladý jedinec pozoruje chování svého okolí ke starým a stáří a tyto postoje buď přijímá, nebo se proti nim vymezuje. (POLÁCHOVÁ, 2007). Ostatně tuto problematiku shrnul geniálně již v 19. století český literát Jan Neruda v básni Dědova mísa.

Z hlediska člověka v produktivním věku, spočívá dlouhodobá příprava na stáří v etické výchově nové generace rodiny. Tím si zajistí pomoc potomků, až tito dospějí a on sám zestárne. Střednědobá příprava na stáří pak spočívá v prvé řadě ve faktu uvědomění si a přijetí stáří jako nezvratné a neutrální, nikoliv negativní, životní etapy. Odehrává se ve středním věku jedince. Nejpozději tehdy je třeba zamyslet se nad stylem života a jeho vlivem na zdravotní i duševní stav, aby bylo možno ještě snížit případné dopady v letech stáří. Dále by měl jedinec pracovat na svém „sociálním portfoliu“. Tedy souboru zájmů a činností, ale také společenských kontaktů, kterými vyplní čas, až přestane docházet do zaměstnání.

Několik málo let před odchodem do penze, nebo v tomu odpovídajícím věku, přichází čas na krátkodobou přípravu na stáří. Ta je již zcela utilitární. Spočívá ve stavebních úpravách obydlí, které umožní bezbariérový pohyb, obnově souboru spotřebičů atd. V případě, že obydlí přizpůsobit nelze - např. byt ve vyšším poschodí domu bez výtahu je pro stárnutí zcela nevhodný - dá se ještě podniknout stěhování. Osoba blížící se seniorskému věku takto využívá stářím ještě nepoznamenaných sil a též toho, že její příjmy jsou díky zaměstnání vyšší, než budou v důchodu. (POLÁCHOVÁ, 2007)

Statistické výzkumy doložily poměrně značně vysokou informovanost o nutnosti přípravy na stáří mezi střední generací. Spočívá zejména v zajišťování

koničeků a též snaze po finančním zabezpečení. To je mimo jiné následkem velké informační kampaně a marketingové nabídky různých finančních služeb v současnosti. V daleko menší míře hraje dnes roli příprava na stáří v podobě dalšího vzdělávání, získávání informací o sociálních službách či zajištění bezbariérového bydlení. (SVOBODOVÁ, 2010)

Z toho vyplývá, že velká část osob ve středním věku, případně mladých seniorů nahlíží na stáří jako na období aktivního, kvalitního života. Zajišťuje si výplň volného času a finanční prostředky na tuto výplň. V daleko menší míře již dopředu očekává zhoršení fyzického stavu a z toho vyplývající omezení. Připomeňme na tomto místě, že jde o jev, který přináší ve vyšším věku četné problémy. Ilustrativním dokladem je důchodce, který již není schopen opouštět byt kvůli strmému schodišti, nevyužívá možností vyžití, protože bydlí na periferii a není již schopen dojít/dojet na centra apod.

4.3 Aktivní stárnutí

V souvislosti se stárnutím evropské populace se sousloví „aktivní stárnutí“ stává stále používanějším. Existují různé definice, které vystihují různé faktory tohoto procesu.

„Světová zdravotnická organizace (WHO) představuje aktivní stárnutí jako v podstatě celoživotní projekt, který neodkazuje primárně k fyzické aktivitě, ale spíše k zajištění možnosti participovat na dění ve společnosti ve všech fázích života.“

„přijetí zdravého životního stylu, déle pracovat, odcházet do důchodu později a být aktivní i po tomto odchodu.“

„... prodloužení participace na trhu práce, aktivní zapojení do rodinného života (prostřednictvím domácích prací či pečovatelských), aktivní zapojení do komunity (zvláště prostřednictvím dobrovolnictví) a aktivně trávený volný čas (spojený se sportem či dalšími koníčky)“

„... schopnost lidí jak stárnou, vést produktivní život ve společnosti a v ekonomice. Což znamená, že jsou schopni činit pružná rozhodnutí o tom, jakým

způsobem budou trávit čas v průběhu svého života - ve vzdělávání, v práci, ve volném čase a v péči o druhé.“(HASMANOVÁ, 2013, s. 17)²

„odpověď na nadcházející společenskou krizi v České republice a EU“(Projekt Aktivní stárnutí byl úspěšně dokončen, 2013)

Aktivní stárnutí lze, na základě výše uvedených definic, chápat jako maximální prodloužení doby kdy jsou jedinci schopni fungovat jako plnohodnotní členové společnosti po stránce ekonomické i sociální. Nejde pouze o setrávání ve výdělečné činnosti, byť se to tak může jevit. Zaměstnání i v seniorském věku nemusí být nutně součástí aktivního stárnutí. Nutná je ekonomická nezávislost, s níž se pojí i sociální autonomie.

Pokud se koncept aktivního stárnutí zúží na ekonomickou stránku, dochází k jeho „vytunelování“, což se zhusta děje vezmou-li pojem do rukou politici (VIDOVIČOVÁ, 2005, s. 344), pro které jde především o otázku stárnutí masy zaměstnanců a výplaty důchodů. Podobného zužování se dopouštějí ti, kteří pojmem „aktivní stárnutí“ rozumí převážně pouze volno časové aktivity, které ovšem mnozí senioři z důvodů objektivních změn spojených se stárnutím provozovat nemohou. Prostá definice aktivního stárnutí jako „*životní situace umožňující lidem zůstat soběstačnými a poskytující jim dostatečné podmínky pro osobní rozvoj*“ (HASMANOVÁ, 20013, s. 19) bývá odmítána jako příliš zjednodušující. A to kvůli odmítání aktivního stárnutí pro zdravotně znevýhodněné seniory. Zde lze oprávněně namítnout, že při určitých těžkých fyzických či duševních zdravotních problémech nejenže nelze aktivně stárnout, ale ani aktivně žít. Jeví se stejně negativní vyčerpění smyslu aktivního stárnutí do prosté problematiky zaměstnanosti stejně jako vyčerpění tím, že do něj budou uměle zahrnováni všichni, jak tomu chce „politická korektnost“.

Pojem „Aktivní stárnutí“ je tedy stejně hojně užívaný jako definičně neustálený. Pro účely tohoto textu bude chápán jako souhrn prostředků objektivních i subjektivních prodlužujících co nejdéle život seniora jako plnohodnotného a autonomního člena společnosti.

K tomu je potřeba několika faktorů:

2 Zde i odkazy na zdroje jednotlivých citací.

4.3.1 Produktivita

Senioři by v rámci aktivního stárnutí měli být ekonomicky soběstační. Většina lidí patřičného věku v ČR pobírá starobní důchod. Vzhledem ke zvyšujícímu se věku odchodu do důchodu se tento stav mění. Dále pak relativně nízký výměr důchodu a zvyšující se ceny v rámci hospodářské krize často nedovolují, aby se senior závislý na starobním důchodu považoval za finančně zajištěného. Z hlediska samého pojmu „Aktivního stárnutí“ lze pak položit otázku, zda jedinec závislý finančně na státu je stejně soběstačný jako mladší, pracující občan.

Jako pozitivní jev se tedy jeví co nejdříve udržení seniora v ekonomickém procesu³. Ve společnosti existuje trend odmítání starších uchazečů o práci a snahy zaměstnavatelů nahrazovat stárnoucí pracovníky mladými, byť je tato snaha nelegální - viz kapitola Ageismus této práce. V případě zaměstnávání seniorů existují dva protichůdné celky názorů.

První vyzdvihuje přednosti seniorů coby pracovníků věkem a dlouhodobou praxí zkušených a zodpovědných. Nemívají též mimopracovní závazky, které by jim zabraňovaly v docházce do zaměstnání jako např. péče o malé děti, nebo nemohoucí rodiče. Na případné péči o fyzicky či duševně oslabeného manžela /manželku může většina seniorů spolupracovat s dalšími dospělými členy rodiny, dětmi, vnuky. Mohou působit na nové zaměstnance jako mentoři, předáváním pracovních dovedností, ale i výchovně, příkladem chování a osobního přístupu zvláště v obtížných pracovních situacích.

Druhá naopak poukazuje na zvyšující se nemocnost seniorů, klesání fyzické i duševní aktivity což představuje objektivní fakt daný procesem stárnutí. Lze jej ovšem podstatně mírnit právě aktivním přístupem seniora k životu. Dále se vyskytuje tvrzení o malé přizpůsobivosti seniorů ať už ve vztahu k technologiím, jazykům či stresovým situacím.

Tyto námitky však do značné míry řeší právě terciární vzdělávání. V mnoha pracovních inzerátech mezi požadavky figuruje „odolnost proti stresu“, což lze

3 Pomineme lidi, kteří mohou žít ve vyšším věku z úspor či rent, což je vzhledem k reálným příjmům obyvatel v ČR naprosto mizivé procento

chápat jako z hlediska zákona nestíhatelné upozornění na nevhodnost místa pro seniory. Je to však také doklad malých schopností manažerů dané firmy, kteří by měli být schopni nastavit fungování tak, aby ke stresovým situacím prostě nedocházelo.

Mimo jiné právě obliba a hojné využívání vzdělávacích příležitostí staršími spoluobčany dokazuje nepravdivost paušální kritiky seniorů - zaměstnanců jako lidí odmítajících se vzdělávat a rozšiřovat si kvalifikaci.

Ekonomickou soběstačnost seniora nezajišťuje vždy jen zaměstnanecký poměr. Ve značné míře jde i o samostatně výdělečnou činnost, která buď tvoří hlavní příjem jedince, nebo doplněk ke starobnímu důchodu. Senioři podnikají v celé škále různých oborů, ale nejtypičtější jsou dva. Senior zemědělec a senior řemeslník. První je dáno demografickým stárnutím vesnice a druhé nízkým počtem studentů učilišť a prakticky zaměřených středních škol. I zde se velmi výrazně projevuje potřeba terciárního vzdělávání. Senioři podnikatelé mohou potřebovat zvyšování finanční gramotnosti, orientaci v komplikovaných daňových a dalších předpisech. Vedle toho další oborové vzdělání zvyšuje produktivitu jejich práce využitím nových postupů, nástrojů, technologií, které v době jejich sekundárního (profesního) vzdělávání nebylo známo.

Celospolečenský význam pak nese vzdělávání seniorů - podnikatelů v oblasti ochrany přírody, archeologických památek apod.

Stejně důležitá jako výdělečná činnost, ne-li v některých ohledech ještě důležitější - je činnost produktivní. Nemusí nutně přinášet zisk. Lidské psychice je však vlastní touha tvořit, produkovat. Výzkumy a dotazníková šetření prokázaly potřebu občanů důchodového věku pracovat, lhostejno na čem, vidět za sebou výsledky nějaké činnosti. I prostá zkušenost toto tvrzení podporuje, jak svědčí procházka po jakékoliv vesnici na jaře, kde lze spatřit seniory velmi vysokého věku pracující na zahrádkách.

Produktivní činnost pak stimuluje jak fyzickou, tak duševní kondici jedince a zpomaluje další projevy stárnutí. Zvyšuje také sebehodnocení seniora. Pokud má možnost předávat své produktivní kompetence dále, dětem či vnukům má tato činnost i velký význam pro udržení jeho sociální interakce. Význam pro komunitu pak má dobrovolnická činnost seniorů, v níž se jejich potřeba aktivní činnosti pojí s

celospolečenskou potřebou některých aktivit, pro které není možno získat placené síly. Jde zejména o pomoc s péčí o jiné seniory, kteří se dostali do vážných sociálních či zdravotních obtíží (VAŠÁKOVÁ, 2015) nebo při vzdělávání mládeže ve specifických oborech.

4.3.2 Rodina

Aktivně stárnoucí senior zůstává plnohodnotným členem rodiny. Tedy není pouze objektem péče příbuzných, kteří mu tím splácejí jeho aktivitu ve prospěch rodiny v době, kdy byl mladší. Stále má svou aktivní roli. Například se výrazně podílí na výchově nejmladších generací, účastní se rodinných oslav a akcí. V případě že rodina čelí problému, či stojí před důležitým rozhodnutím je senior žádán o názor a tento názor berou ostatní v potaz.

Z hlediska rodiny vyžaduje takový přístup především dlouhodobě harmonické vztahy a tolerantní přístup k projevům stárnutí. Z hlediska seniora má tolerance stejně nezastupitelný význam. Musí být ochoten akceptovat způsob života mladších generací v mnoha ohledech odlišný od toho, v němž sám vyrostl. Chápání a orientaci v něm pak seniorovi usnadňuje celoživotní vzdělávání.

V současné době dochází k určité kolizi principu aktivního stárnutí a rodinného života, respektive role, kterou má senior v pojetí tradiční rodiny. Aktivní senior stále dochází do zaměstnání, ať už protože chce anebo je zvyšováním věku odchodu do důchodu či jeho nízkým výměrem nucen. Zároveň se věnuje koníčkům, dalšímu vzdělávání apod.

Vedle toho v tradičním modelu rodiny figuruje dědeček a babička jako pomocník ve výchově dětí a v péči o ně. Vzhledem k často nízkým mzdám, či kolizím mezi pracovní dobou a provozem např. školek je zvláště pro nízkopříjmové rodiny tato role do jisté míry nezastupitelná.

„Aktivní stárnutí“ se jeví s tímto modelem v rozporu. Domnívám se, že rozpor je pouze zdánlivý, daný především nepochopením principu „aktivního stárnutí“ a některými negativními sociologickými jevy v současné české společnosti.

Přesto je ve výzkumech týkajících se aktivně žijících seniorů zaznamenáván odklon od tradičně pojímaného prarodičovství. Představa pomoci svým dětem s péčí

o vnučata jako jistá „povinnosti“ se stává pro stále podstatnější část seniorů přežitkem, často proto, že si tím komplikují své volno časové aktivity. Ačkoliv seniorky - zajímavé je, že se výzkumy dotýkaly obvykle spíše žen než mužů - sice verbálně projevovaly lásku k vnučatům, požadavky na pomoc např. s hlídáním označovaly pejorativně jako „otroctví“ a podobně. Literatura podává i takové případy z praxe kdy seniorka odmítá hlídat sourozence vnučky trpící nakažlivou chorobou, které tak rodiče chtějí ochránit před onemocněním. Seniorka se odvolává na svoji „chut“ jít v patřičné dny do pěveckého sboru. Ženy účastníci se aktivit pro seniory často nepovažují čas a energii, které věnují vnučatům, za samozřejmost. (HASMANOVÁ, 2013, s. 96 - 97).

Na popisovaný trend lze pohlížet s porozuměním, stejně jako s odsudkem, skutečností však zůstává, že existuje a prohlubuje se. Nevznikl jistě v souvislosti s principem Aktivního stárnutí. Spíše souvisí s celospolečenskou adorací mládí - a péče o vnučata jedince identifikuje se stářím - rostoucím individualismem a též s rozpadem tradiční rodiny jako takové.

Vedle jistého nezájmu aktivního seniora vykonávat svou věkem a tradicí danou roli v rodině lze pozorovat i opačný extrém. Senior je zbaven podpory rodiny, což má vliv na kvalitu jeho života, ačkoliv by si sám silnou interakci s rodinou přál. Následující odstavec byl sice napsán o regionu Ostravska, ale má platnost i pro Broumovsko, již proto, že sociální situace obou lokalit se v mnoha ohledech podobá:

„V realizaci této rodinné pomoci se ... objevuje několik překážek...: roste nestabilita rodinného prostředí, k čemuž přispívá vysoká rozvodovost, smíšená manželství, svobodné matky, méně dětí v rodině. Mladí lidé se osamostatňují a odcházejí bydlet a pracovat do větších vzdáleností ... Dnešní člověk vedený k individualismu a hédonismu, není nakloněn toleranci a ustupování ... Větší vzdálenost mezi bydlišti dospělých dětí a rodičů jsou zejména s přibývajícím věkem stárnoucích rodičů problémem.“ (KOLIBOVÁ, 2013, s. 77). Autorka připomíná neochotu dnešních mladých tolerovat starší generaci a bydlet s ní ve společné domácnosti. Právě zde se však jinak jistě pozitivní trend aktivního stárnutí projevuje negativně. Aktivně žijící senior si ne vždy připouští sám fakt svého stáří a tím ani dospělost svých dětí. Ve společné domácnosti dětí a rodičů „nedojde k odchodu na

výměnek“, čímž vzniká celá škála konfliktních situací. Je zajímavé, že odborná literatura tyto negativní prvky trendu „Aktivního stáří“ příliš nerozebírá.

5 VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ

5.1 Specifika vzdělávání seniorů v rámci andragogiky

Stejně jako další andragogické, či pedagogické obecně, kategorie má vzdělávání seniorů řadu funkcí, nejen samotné získávání informací. Jde o funkce rehabilitační, adaptační, relaxační, kultivační a funkci mezigeneračního působení (ŠAUEROVÁ, a VADÍKOVÁ, 2013, S. 17). Z těchto funkcí se pak odvíjejí specifika vzdělávání seniorů.

V rámci andragogiky má vzdělávání seniorů - gerontagogika - postavení disciplíny. (SALIVAROVÁ, a VETEŠKA, 2014, s. 49) Vzhledem k stárnutí pupalce a zvyšujícím se očekávanému věku dožití lze předpokládat její prudký rozvoj.

Snad nejdůležitějším specifikem vzdělávání seniorů jsou jeho důvody. Vzdělávání mládeže je především přípravou na budoucí povolání a zprostředkování kompetencí k životu jedince jako člena společnosti, vzdělávání dospělých pak prohlubuje profesní a společenské kompetence získané dříve, nebo je podle potřeby pozměňuje. U seniorů již tyto důvody většinou neplatí.

Výzkum provedený ve třech východočeských univerzitách, které U3V provozují (Liberec, Hradec Králové, Pardubice) přinesl v tomto ohledu dosti příznačná zjištění. Studenti uvedli jako motivaci pro svoji účast ve výuce následující.

1) Možnost interakce v kolektivu vrstevníků. V daném výzkumu tento důvod zdaleka převažoval. Zcela minimálně se vyskytl další, související s psychosociálními podmínkami stáří a to „*nutnost mít nějakou pravidelnou povinnost*“ a trénink paměti. Hypoteticky lze dodat, že tato specifická motivace byla ve skutečnosti častější, ale mnozí studenti ji nechtěli přiznat, ať už navenek, tazateli, nebo i vnitřně, sami sobě.

2) Neztratit kontakt s oborem, kterým se student v době ekonomicky aktivního života zabýval. Zvláště u oborů humanitních, které představují dosti běžnou položku v nabídce U3V nemusí jedinec přestat v oboru působit ani potom co se jím již neživí.

3) Některé motivace lze označit souhrnně jako historicko - sociální, neboť vycházejí ze změn, kterými česká společnost prochází v posledních desetiletích. Řada studentů uvedla jako důvod fakt politických překážek ve studiu v době svého mládí či potřebu dorozumět se se zahraničními příbuznými. A to v případě sňatku potomka s cizincem nebo i polistopadového obnovení kontaktu s příbuznými, kteří emigrovali a jejichž rodina v druhé a třetí generaci již může schopnost komunikace v češtině ztrácet. Konkrétně na Liberecku pak seniory ke studiu cizích jazyků motivuje i přeshraniční spolupráce ovlivňující podstatně život regionu. (ONDRÁKOVÁ, 2012, s. 83 - 84)

Mimo tento důvod lze v odborné literatuře dohledat i další motivace. Salivarová a Veteška konstatovali zastarávání znalostí a dovedností (všech, nejen profesních) v dnešní rychle se měnící společnosti) a nutnost udržet „krok“ se změnami i v kontextu běžného života seniora jako člena společnosti. V této souvislosti lze zmínit výchovu k finanční a spotřebitelské gramotnosti, neboť právě senioři se v posledních letech stávají obětí dříve nevídaného nárůstu finančních podvodů (SALIVAROVÁ, a VETEŠKA, 2014, s. 58). Důležitá je i podpora mezigenerační komunikace. Mnoho ze vzdělávacích programů se zaměřuje na moderní technologie, jejichž zvládnutí zjednoduší seniorovi možnost komunikace s nejmladší generací jeho rodiny. A to po stránce technické - komunikace s vnoučaty žijícími či studujícími ve vzdálených místech, i námětové. (SALIVAROVÁ, a VETEŠKA, 2014, s. 59). Vzdělávání seniorů v ohledu komunikačních technologií zvyšuje i možnost udržení interakce s vrstevníky (SALIVAROVÁ, a VETEŠKA, 2014, s. 18 - 19). Zejména pak u seniorů imobilních nebo těch, jejichž přátelé a příbuzní se v průběhu života rozešli do velkých vzdáleností.

Další specifika vycházejí z věku studentů - seniorů. Jejich stáří má z pedagogického hlediska pozitiva i negativa. K těm prvním patří zejména

dobrovolnost vzdělání. Vlastní výběr oboru, v němž se zdokonalují, podporuje intenzitu práce. Za klad se někdy pokládá i neexistence sankcí za přerušení studia (ONDRÁKOVÁ, 2012, s. 101). Lze ovšem namítnout, že taková situace může podpořit tzv. „věčné začátečníky.“

Další pozitiva byla sestavena v souvislosti se studiem cizích jazyků, ale většinu z nich lze vztáhnout i na studium dalších oborů: *„(senioři) mají větší schopnost deduktivního učení gramatických struktur, disponují větší diferenciací v oblasti lexikonu vzhledem k větší přesnosti a specifčnosti významů, také jejich asociace je vyvinutější. Při řečové percepci a produkci u nich funguje větší kognitivní kontrola a ovládání interferenčních strategií je u nich jistější, metajazykové vědomí vyvinutější a jejich znalosti o světě jsou lepší, což umožňuje přesnější interpretaci výroků. Jsou schopni snáze rozpoznat a korigovat vlastní i cizí chyby, dokáží lépe využít znalostí mateřského jazyka pro učení se cizímu jazyku. Kapacita jejich paměti je zvýšená a konverzační strategie vyvinutější. Vědomě a ekonomicky přistupují ke strategiím učení a zapamatování...“* (ONDRÁKOVÁ, 2012, 100)

Pokud uvedená pozitiva zevšeobecníme, vycházejí tato obecná pozitiva vyššího věku:

- vyšší motivovanost ke vzdělání
- kvalitnější všeobecné vzdělání, které je bází pro jakýkoliv obor
- vyšší schopnost sebeevaluace
- rozvinutější deduktivní a analytické schopnosti
- rozvinutá strategie učení, daná zkušeností ze vzdělávání uplynulých životních období.

Negativum pak představuje např. značná heterogenost účastníků vzdělávacích akcí. Motivace i předcházející kompetence studovaného oboru jsou u konkrétních jedinců velice různé. O členech seniorských studijních skupin bylo konstatováno, že *„často je spojuje pouze skutečnost, že dosáhli hranice důchodového věku a z nějakého důvodu se rozhodli vzdělávat.“* (ONDRÁKOVÁ, 2012,

Věk studentů pak souvisí s potřebou jiného pedagogického přístupu než u mládeže, či mladších dospělých. Starší lidé více vyžadují důsledné vysvětlení, schematické znázornění a systematičnost.(ONDRÁKOVÁ, 2012, s. 101). Zde může nastat problém, jsou li lektori vzdělávacích akcí v profesionálním životě učitelů mladších žáků a nedokáží-li aplikovat seniorům přátelské metody.

Doporučuje se využívat možností zpětné vazby a různých ocenění dílčích studijních úspěchů seniora. Naopak přílišný důraz na paměťové učení, rychlost výuky či časté opravování chyb studenta před skupinou působí demotivujícím způsobem (ONDRÁKOVÁ, 2012, s. 129.). Psychické jevy, které vzdělávání seniorů ztěžují lze definovat takto:

„ ... u seniorů existuje ve větší míře diferenciované a kritické přijímání poznatků (posluchači mají tendenci vše poměřovat vlastními zkušenostmi - mluví tedy o své praxi a jsou všeobecně nedůvěřiví k poznatkům, které do jejich schématu poznání nezapadají) ... senioři vykazují při výuce vyšší úroveň pozornosti, ale zároveň s věkem narůstající významné rozdíly v této schopnosti, ... od věku 26 let začíná postupně převládat krátkodobá paměť nad paměť dlouhodobou a od věku 36 let se postupně snižuje rozvoj paměťových schopností (samozřejmě s velkými individuálními rozdíly v souvislosti s trénovaností každého jednotlivce) ... od věku 33 let postupně klesá odolnost a stabilita vnímání ... roste celková nejistota ... obava ze selhání, strach udělat chybu.“ (ONDRÁKOVÁ, 2012, s. 134.)

Vzhledem k fyzickým omezením seniorů je třeba dbát např. na odpovídající vzdálenost učebny od toalet, místo, kde by dojíždějící senioři mohli v relativním pohodlí vyčkat začátku výuky. Nábytek učebny musí umožnit snadný pohyb, usedání a vstávání i těch ze studentů, kteří trpí sníženou hybností (ONDRÁKOVÁ, 2012, s. 109 - 110).

Moderní výuka všech kategorií studentů využívá současných technologií. V případě seniorů se však jeví nutné použití takových pomůcek důkladně zvážit, a to kvůli problémům, které mohou s užíváním techniky tito lidé mít. (ONDRÁKOVÁ, 2012, s. 136 - 140)

5.2 Vzdelávání seniorů v ČR

5.2.1 Historie

V historii nebylo vzdělávání původně odvislé od věku. Vzdělávání, jako příprava na život sice předpokládalo začátek v mládí, ale nebylo formálně věkově omezeno. Jinou věcí však bylo to, že středověké pojetí společnosti nabízelo jen málo prostředků k společenskému vzestupu, či profesní změně. Většině lidí tedy pro obživu a fungování ve společnosti bohatě dostačovalo to, co se naučili v mládí. Stáří nebylo specifickým věkem ani ve vzdělávání teologickém, v přípravě věřícího na smrt. Častá úmrtí na nemoci, v důsledku válek, hladu a podobně relativizovala fakt, že stáří je předstupněm smrti. Křesťan mohl zemřít kdykoliv a musel být dostatečně poučen, aby jeho smrt spadala do kategorie „dobré smrti“ (zpověď, zajištění patřičných náboženských obřadů, závěť, uspořádání rodinných poměrů, usmíření případných rozepří se širší komunitou).

V polovině 17. století Jan Ámos Komenský ve své Pampaedii stanovil potřebu vzdělávání celoživotního a pro všechny. Překonal tím dosavadní představu vzdělání jako prosté profesní přípravy. Tuto myšlenku rozvinuli osvícenští filosofové a později např. i Tomáš G. Masaryk. (BENEŠ, 2002, s. 91 - 94).

Pořád však šlo o zajištění vzdělávání pro každého, kdo bude mít zájem. Gerontagogika, jako vzdělávání sociálně a zdravotně specifické, věkem vymezené skupiny, stále neexistovala. Teprve po druhé světové válce, v souvislosti s celoevropským vzrůstem životní úrovně a zdravotní péče dochází k vyčlenění seniorů jako významné složky obyvatel po kvalitativní a i kvantitativní stránce. Lidé se začali dožívat vyššího věku a v lepším zdravotním stavu než dříve. Jako senioři prožili větší část života než jejich rodiče. Bylo tedy společensky žádoucí tyto roky nějakým způsobem naplnit. Také se zde vytvořila skupina obyvatel, jimž politické okolnosti zabránili vystudovat v obvyklém věku (okupace, perzekuce padesátých let atd.) a v době uvolňování v letech šedesátých či ještě více devadesátých tento deficit doháněli. Proto je právě druhá polovina dvacátého století počátkem specializovaného vzdělávání seniorů u nás.

V průběhu devadesátých let se problematika vzdělávání seniorů ustálila prakticky na třech modelech. Prvním jsou různé typy klubů třetího věku. Pod toto označení lze shrnout dobrovolné organizace seniorů založené s cílem společně trávit volný čas. Bývají častěji i konkrétně zájmově zaměřené. V jejich rámci probíhají jednorázové vzdělávací akce s pozvanými lektory anebo dochází k společné účasti členů klubu na vzdělávací akci některé instituce, která nemusí být primárně zaměřena na seniory.

Druhým modelem jsou Akademie třetího věku, vzdělávací akce, často pořádané Českým červeným křížem, zaměřené na aktuální témata. (PALÁN, 2015). Obvykle mají podobu několikaměsíčních cyklů (ONDRÁKOVÁ, 2012, s. 54). Často se svým charakterem blíží výuce na U3V, zvláště když na ní mnohdy participují univerzitní pracovníci (ONDRÁKOVÁ, 2012, s. 69). Dnes pořádá vzdělávací projekty velké množství různých institucí, čemuž odpovídá i různorodé zaměření a ovšem i kvalita. Velmi časté patří projekty k podpoře počítačové gramotnosti (Informace o projektu vzdělávání seniorů, 2014), zdravého životního stylu anebo bezpečnosti.

Klasické Akademie třetího věku nezanikly ani po rozšíření nabídky U3V. Lze je považovat za potenciální základnu středně náročného vzdělávání seniorů v okresních městech a navazovat na střední školství, stejně jako U3V navazují na univerzity (PETŘKOVÁ, a ČORNANIČOVÁ, 2004, s. 78). Tento potenciál Akademií byl definován před více než deseti lety. Zda to platí i dnes, při rozvoji nabídky univerzit třetího věku a jejich postupných šíření v podobě detašovaných pracovišť i do regionů mimo univerzitní města zůstává otázkou pro vývoj dalších let.

Třetí model, poskytující seniorům vzdělání nejkomplexnější a s nejvyšší ověřitelnou kvalitou představují Univerzity třetího věku, označované jako U3V.

Studijní program na U3V probíhá v našich podmínkách nejčastěji 1 až 3 roky. Uchazeč nezíská akademický titul, ale osvědčení o absolvování konkrétních kursů. Předávání těchto osvědčení se však svým charakterem blíží promoci a představuje obvykle významnou společenskou událost, která není bez významu ani pro společenský život a sebehodnocení seniorů. Nabídka U3V zahrnuje rozmanitou škálu

oborů, ale dá se rozdělit na dvě skupiny. Jednak na oblast všeobecného vzdělání (psychologie, problematika kultury aj.) a další profesní vzdělávání. Přednášejícími jsou vždy akademičtí pracovníci daných univerzit a výuka má proto odpovídající úroveň. (ONDRÁKOVÁ 2012, s. 54 - 55)

Univerzity třetího věku se vyvinuly ze zmíněných Akademií v průběhu osmdesátých let. Červený kříž coby hlavního organizátora v nich nahradili jednotlivé české (československé) vysoké školy. Zpočátku šlo o osobní iniciativu jednotlivců či skupin jednotlivců na těchto školách (ONDRÁKOVÁ, 2012, s. 84). První U3V vznikla v roce 1986 na Univerzitě Palackého v Olomouci, roku 1987 následovala Karlova Univerzita v Praze (ONDRÁKOVÁ, 2012, s. 54). Docházelo k nerovnoměrnosti nabídky a úrovně, což bylo dáno mimo jiné nedostatkem koordinace. V době kdy Akademie organizoval ČČK řešila tuto problematiku jeho Sekce pro Akademie a Univerzity třetího věku. V době, kdy se vzdělávání seniorů chopily univerzity, podobný koordinační orgán neměly. Proto v roce 1993 - u příležitosti Evropského roku starších lidí a solidarity mezi generacemi - došlo k založení Asociace Univerzit třetího věku (AU3V). Rok 1993 představuje v dějinách vzdělávání seniorů významný mezník.

V rámci Evropského roku, respektive příprav na něj, došlo k transformaci celé problematiky a to především zásluhou PhDr. Zdeňka Palána, CSc., ředitel odboru vzdělávání dospělých MŠMT a PhDr. Hany Frýdové, vedoucí Konzultačního a informačního centra pro vzdělávací aktivity třetího věku při MŠMT ČR. Především byla konstatována nutnost *„svolat pořadatele U3V, iniciovat vznik dalších U3V, navázat spolupráci se zahraničními U3V a mezinárodními organizacemi U3V, zřídit Konzultační a informační centrum pro vzdělávací aktivity třetího věku při odboru vzdělávání dospělých a iniciovat úsilí odborníků zabývajících se teoretickou a výzkumnou činností v této oblasti tak, aby se vzdělávání dospělých třetího věku stalo uznávanou součástí celoživotního vzdělávání.“* (Historie Asociace univerzit třetího věku, 2011) Začalo být vydáváno informační periodikum „University třetího věku“.

Velmi důležitou se stala právě AU3V. Sama instituce deklaruje jako svůj cíl: *„iniciovat a podporovat zakládání univerzit třetího věku na vysokých školách v*

České republice, dále organizovat setkání a pracovní semináře zainteresovaných škol a fakult za účelem výměny poznatků a zkušeností ... koordinování činnosti U3V v rámci ČR v rámci jednotlivých vysokoškolských středisek a vzájemné výměny informací o činnosti, dále jejich propagace v hromadných sdělovacích prostředcích ... navazování styků s obdobnými organizacemi na mezinárodní úrovni a ucházení se o členství v nich... vytvářet předpoklady pro mezigenerační dialog s cílem posílit solidaritu generací. ... legislativní iniciativa týkající se seniorského vzdělávání.“ Prostřednictvím Asociace navázaly české U3V styk s obdobnými institucemi zahraničními, což napomohlo konstituování oboru jako takového. Asociace Univerzit třetího věku se v průběhu své existence stala členem nebo spolupracuje s AIUTA (Internation Association of the Universities of the Third Age), EFOS (European Federation of Older Students), evropské informační síť pro U3V aj. (Vzdělávání seniorů, 2015) Podílí se na andragogických projektech v rámci Evropy.(Historie Asociace univerzit třetího věku, 2011).

5.2.2 Současnost

V roce 2003 došlo k dalšímu posunu v problematice, neboť MŠMT ČR, i v souvislosti se stárnutím populace, začalo prostřednictvím rozvojových fondů vzdělávání seniorů ze značné části spolufinancovat. (Vzdělávání seniorů, 2015)

V poslední době nabídka vzdělávacích možností roste a s tím souvisí i fakt existence vzdělávacích modelů, které se do výše uvedeného vzorce tří modelů nehodí. Příkladem může být Senior akademie městské policie v Brně, u které bych se ráda pozastavila blíže, protože představuje možnou inspiraci pro Broumovsko.

Studijní program je tvůrci označován jako odpovídající U3V. Zabývá se riziky, která dříve narozené ohrožují z hlediska policejního, právního a požárního. Probíraná rizika se ovšem netýkají pouze seniorů. Tito mohou získané znalosti zprostředkovat svým blízkým různého věku, kteří by neměli čas či chuť se v dané problematice vzdělávat, ale jimž by patřičné znalosti též byly užitečné.

Program je dělen na tři části. Základní vzdělávací program kursisty poučí „jak se nestát obětí“. Navazující pak připraví na možnost kontaktu s úřady a složkami

integrovaného záchranného systému v roli oběti, svědka nebo oznamovatele. Absolventský seznam potom získané vědomosti prohlubuje. Po té, co student ukončí každý z těchto programů, získá ocenění a možnost zapojit se do prevence bezpečnosti podle úrovně ukončeného programu a svých vlastních možností. Tato navazující spolupráce s policií sahá od prosté práce preventivně informační v nejbližším okolí až po organizovaný dohled nad přechody pro chodce u škol a podobně. Od školního roku 2014 až 2015 policie rozšířila nabídku - i vzhledem k velkému zájmu seniorů z Brněnska - o nástavbové programy Finanční gramotnost, Bezpečně v kyberprostoru a Komunikační dovednosti. Na studium navazují i různé semináře, přednáškové aktivity a podobně. (Senior akademie)

6 VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ NA BROUMOVSKU

6.1 Univerzita třetího věku na Broumovsku

Tradice U3V v Broumově v akademickém roce 2015/2016 naplní pět let existence. Výuka začala 20. října roku 2011. Byla umožněna spoluprací Univerzity Hradec Králové (UHK) a Agentury pro rozvoj Broumovska o. s. (APB). Námětem prvního dvou semestrového cyklu se staly šlechtické rody východních Čech. (UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ, 2011) Z řady přednášejících stojí za připomenutí profesor František Musil a docent Ondřej Felcman, kteří se v rámci své odbornosti Broumovskem také zabývají.

Společná aktivita UHK a APB není překvapující, vezmeme-li v potaz dlouholeté zaměření Univerzity, respektive jejího Historického ústavu na dějiny Kladska. Historický ústav v rámci své činnosti nejen zkoumá dějiny onoho dnes polského regionu, ale také jej popularizuje a navazuje přeshraniční spolupráci. Region Broumovsko je potom jak z hlediska dějin, tak kultury jakýmsi předělem či mostem mezi východními Čechami a Kladskem. Jeho situace tedy zapadá do zájmu uvedeného pracoviště UHK. Lze se domnívat, že první rok U3V v Broumově nebyl v režii Historického ústavu nijak náhodně.

Další roky fungovala U3V v Broumově bez přerušení. Na rok 2015/2016 je plánováno osm přednášek pod souhrnným názvem „Svět je přece tak blízko I. a II.“ Zaměření zcela naplňuje poslání univerzit třetího věku, jak ho na svých webových stránkách UHK definuje: *“Univerzity třetího věku (U3V) jsou vzdělávací a společenské aktivity určené seniorům. Tyto vzdělávací činnosti mají pozitivní vliv na jejich život a umožňují jim udržet krok s vývojem soudobé civilizace.”* (Univerzita třetího věku (I), 2015)

Lze si povšimnout, že téma je zeměpisné, v nejširším slova smyslu. Objevují se v něm státy a regiony, které v současné době plní média více či méně poplašnými zprávami, které mohou seniory zajímat, ale i znervózňovat (Korea, USA, subsaharská Afrika, Balkán, východní Evropa, latinská Amerika). (Univerzita třetího

věku (II), 2015). Přednášky pomohou posluchačům pochopit lépe dění v těchto zemích, jeho příčiny i očekávatelné následky. To pak zase pomůže se správným vnímáním příslušných mediálních kauz. V době, kdy právě s nízkou informovaností občanů o dění ve světě (migrace do Evropy, válka na Ukrajině) tak či onak počítají různí extrémističtí populisté má odborná osvěta celospolečensky pozitivní význam.

Univerzita Hradec Králové vedle přednáškových cyklů v Broumově organizuje i U3V přímo ve svém sídelním městě. Obě U3V lze srovnat, pak vyvstane několik příznačných rozdílů. Především finanční. Zatímco na tento akademický rok musejí studenti v Broumově zaplatit 250 Kč na semestr (Univerzita třetího věku (II), 2015), v Hradci Králové je to již 400 Kč (Univerzita třetího věku (I), 2015). Důvod rozdílných poplatků za studia tkví v charakteru výuky. Přímou v Hradci Králové jde o studijní program s periodou výuky dvě hodiny v týdnu, i když vedle toho existují další studijní programy méně časově náročné. V Broumově se lze účastnit pouze bloku osmi přednášek v měsíčním intervalu. Studium v Hradci tak nabízí příležitost blížící se již do značné míry reálnému vysokoškolskému studiu během sekundárního vzdělávání. Broumov pak odpovídá spíše akademiím třetího věku, z nichž U3V kdysi povstaly.

Důvod tohoto rozdělení není ovšem nikde deklarován. Lze se však důvodně domnívat, že za ním stojí menší počet potenciálních studentů na Broumovsku, odlehlost města od sídla univerzity, což vyžaduje od přednášejících dojíždění a snad i předpokládaná nižší solventnost seniorů v pohraničí.

Je však nutno podotknout, že „pouhý“ blok osmi přednášek, což představuje od roku 2011 tradiční formát U3V v Broumově, není nijak na újmu kvalitě poskytnutých informací. Svědčí o tom přehled přednášejících, kteří patří k významným odborníkům s výraznou publikační činností.

Přednášky probíhají v jedné z reprezentativních historických prostor někdejšího klášterního gymnázia. Pro seniory znalé díla Aloise Jiráska může být přitažlivé i to, že zde tento spisovatel kdysi studoval. (První semestr Univerzity 3. věku v Broumově skončil přednáškou na téma Magnátské rody pozdního středověku a raného novověku, 2010). O očekáváních - a míře jejich naplnění - se kterým

senioři regionu přijaly vznik U3V svědčí text na webu APB shrnující první semestr roku 2011/2012: „...vládlo zpočátku trochu napětí z očekávání, zejména u seniorů. Byly obavy, aby to nebylo příliš odborné, aby bylo přednášejícím rozumět, aby byly přednášky zajímavé. Po čtyřech přednáškách vyučující z Historického ústavu v Hradci všechny obavy seniorů naprosto rozptýlili. Vystřídali se tu tři a všichni zaujali šíří svých znalostí a schopností srozumitelně a poutavě vyprávět a posluchače zaujmout ... Kreslárna, ve které se přednášky konají, svojí kapacitou 70 míst právě tak stačila zájmu seniorů prvního semestru. A podle odezvy, kterou U3V v regionu zatím má se dá předpokládat, že o další ročník bude zájem vyšší. ... Podle dosavadních reakcí veřejnosti je vidět, že odvážný a možná i trochu riskantní krok prorektorky UHK Dany Musilové otevřít v Broumově Univerzitu 3. věku přinesl na Broumovsko nové sebevědomí, seniorům další možnosti vyžití, a posílil ducha vzdělanosti v prostředí, kde jej po staletí kultivovali naši předchůdci.“ (První semestr Univerzity 3. věku v Broumově skončil přednáškou na téma Magnátské rody pozdního středověku a raného novověku, 2010)

6.2 Další možnosti vzdělávání seniorů na Broumovsku⁴

Téměř všechny andragogické aktivity na Broumovsku se odehrávají přímo v Broumově. Mimo U3V neexistují žádné, které by byly specificky určeny seniorům. Jde zejména o příležitostné kurzy, přednášky a výstavy pořádané následujícími institucemi:

Agentura pro rozvoj Broumovska. Spolupodílí se i na fungování U3V v klášteře. Pořádá však také s tímto projektem nesouvisející akce. O tom jakého jsou tyto akce charakteru, jakou mají časovou dotaci, či jak je financují, svědčí popis jedné z nich na webových stránkách agentury:

„23. 7. - 26. 7. 2012 - Centrum regionálního rozvoje Broumovska

Díky podpoře Nadačního fondu manželů Livie a Václava Klausových, mohla desítky seniorů nejen z Broumova, ale například i z Meziměstí nebo Otovic zdarma

4 Vzhledem ke zbytečnému zatěžování textu odkazy je tato kapitola neobsahuje. Všechna uvedená fakta jsou převzata z webových stránek dotčených obcí a jsou tedy snadno dohledatelná bez doslovné citace zdroje.

absolvovat v rámci projektu „Senioři komunikují“ počítačový kurz, který je seznámil se základní obsluhou PC, využitím internetu, s používáním elektronické pošty a psaním textu.

Výuka probíhala od 23. do 26. července 2012 v prostorách Centra regionálního rozvoje a setkávání v Broumově, v sídle Agentury pro rozvoj Broumova, která Nadaci Klausových o grant požádala a zároveň kurz organizačně zajišťovala. “Tento projekt, který seniorům nabízí další možnost vzdělávat se, zapojit se aktivněji do života, ale především jim může pomoci v praktickém životě, nás oslovil natolik, že jsme zaslali do Nadačního fondu manželů Livie a Václava Klausových žádost, abychom byli zařazeni mezi zájemce, kteří chtějí tento kurz realizovat i v našem městě. Byli jsme velmi mile překvapeni, že naše žádost byla mezi těmi, které byly nadací podpořeny. Nejvíce však tato zpráva potěšila zájemce o účast na těchto kurzech. Ti svědomitě každý den docházeli na hodiny výuky a se zájmem a trpělivostí poslouchali rady lektorky a učili se novým věcem. Na závěr obdrželi osvědčení o absolvování tohoto kurzu. Poděkování a pochvala za realizaci kurzu, je pro nás tou nejpříjemnější odměnou a zároveň i další motivací do další práce.”(NIGRINOVÁ, 2012)

Městská knihovna Broumov. Vzdělávací aktivity knihoven představují v dnešní době vedle vlastního půjčování knih hlavní náplň jejich činnosti. Kvalitu přednášek a výstav pořádaných broumovskou knihovnou lze hodnotit vysoko. Vyznačují se jak různorodostí schopnou oslovit široké spektrum dospělého obyvatelstva, tak erudovanými lektory. Příkladem může být na listopad tohoto roku plánovaná přednáška Mgr. Ondřeje Vašaty z muzea v Trutnově.

Dále mají značný význam Muzeum Broumova a Klášter Broumov. Klášter Broumov v současnosti funguje jako svébytné vzdělávací centrum zaměřené na různé věkové a sociální skupiny. Vzhledem k andragogice seniorů je důležitý především prostor, který poskytuje U3V. Z další vzdělávací nabídky může být pro dříve narozené občany zajímavé Science café. (Science/Dialog Café, 2015)

Mimo město Broumov jsou nejčastějšími prostředky ke vzdělávání dospělých obecní knihovny s přístupem k internetu. Dále pak spolky, jejichž výuková činnost je

však úzce zaměřena (hasiči, myslivci, fotbalisté, TJ Sokol). Tyto spolky pak sice mají poměrně mizivý význam ve vztahu k edukaci seniorů, ale o to vyšší v jejich sociálním životě. „Stará garda“ vesnických spolků se schází, podílí na přípravě akcí pro všechny, vede nejmladší spolkovou generaci. Lze říci, že aktivní členství seniora např. v místním SDH spolehlivě zabrání jeho sociální segregaci, minimálně do té doby dokud je aktivního členství schopen.

Výjimku z běžné andragogické nabídky venkova představuje Zámek Adršpach, který kromě toho že hostí Muzeum horolezectví slouží i jako specifický „kulturní dům“ a Kulturní centrum Heřmánek v Heřmánkovicích, které organizuje besedy, osvětové přednášky, koncerty, výtvarné dílny a podobně.

Přímo na seniory se zaměřují tři společensko vzdělávací organizace. V Otovicích existuje od roku 1991 Klub důchodců. Jako prvořadý úkol si klade podporu socializace seniorů, tedy jak sami uvádějí: „*Sousedským povídáním se snažíme, aby nikdo nebyl sám.*“ Čtyřikrát za rok pořádají společné akce zaměřené na tradice ročních období a vzpomínky na mládí, často završené výstavkou výrobků či dokumentů. Vedle toho organizují výroční dvoudenní pouťovou výstavu s pohoštěním. Spolu s obecním úřadem navštěvují spoluobčany při významných životních jubileích. Aktivně participují na přeshraniční spolupráci, zejména styky s klubem seniorů v Tlumaczowie (Z historie Klubu důchodců Otovice, 2015). Význam Klubu důchodců v Otovicích tedy tkví převážně v tom, že jeho členové zůstávají spolutvárci společenského života komunity i ve vysokém věku.

Klub důchodců existuje též ve Verněřovicích. Podobně jako v Otovicích i zde se jeho prostřednictvím senioři podílejí na společenském životě obce. Pořádají se též vzdělávací přednášky zaměřené na potřeby dané věkem (beseda s policistkou apod.). Z menších měst regionu existuje Klub důchodců též v Teplicích nad Metují. Na rozdíl od Otovického spolku nejsou o činnosti druhých dvou na internetu dostupné podrobnější informace. Lze se domnívat, že jejich činnost je více společensky zaměřena.

Na broumovském venkově existují dvě pobytová zařízení pro seniory a to Dům s pečovatelskou službou „na Kamenci“ v Teplicích a Domov pro seniory v

Šonově. Zatímco v Teplicích mají obyvatelé domu k dispozici Klub důchodců, v Šonově žádná taková instituce neexistuje a to přes předpokládanou koncentraci starších lidí v rámci zřízení Domova. Důvod snad lze hledat v teprve nedávném otevření pobytového zařízení.

Vznik společenské vzdělávací instituce pro seniory v Šonově se jeví jako velice vhodný. Jinak reálně hrozí sociální vyčlenění obyvatel Domova, již pro věkovou homogenitu. Určitou inspirací by mohla být knihovna a rukodělné či keramické dílny pro klienty v podobných ústavech v Hronově či Malé Čermné. Tyto obce se nacházejí v regionu Náchodsko, ovšem velmi blízko hranic Broumovska, tak jak bylo vymezeno výše.

V terénním výzkumu se neprokázala reflexe seniorů na jiné vzdělávací možnosti, než nabízí U3V. Byl zmíněn kurz na znalosti počítačové technologie, ale mezi respondenty se neukázal jako zrovna vhodný pro jejich věkovou kategorii.

Nedostatek vzdělávacích aktivit může být způsoben, dle mého názoru především nevědomostí okolí, že by o něco takového mohl být mezi seniory zájem. Proto bych zcela jistě doporučila vytvořit výzkum veřejného mínění, který by se dotkl tohoto tématu v širším spektru a širší veřejnosti, než jsem měla možnost prošetřit sama.

6.3 Vzdělávací aktivity mimo region navštěvované seniory z Broumovska

Region Broumovska je obklopen řadou malých měst, která skýtají andragogické možnosti. Především skrze činnost místních malých muzeí (Hronov, Náchod, Rtyně v Podkrkonoší aj.) a knihoven. Vzhledem k lokálnímu významu těchto aktivit nemají výraznější dopad na vzdělávání dospělých z Broumovska. Přímou na seniory se zaměřují jen výjimečně. Mohou však posloužit jako vzor pro podobné akce v obcích regionu.

Jako příklad uveďme výuku angličtiny pro seniory v městské knihovně Náchod. Schůzky studentů probíhají jednou za týden na 60 minut. Vedle základů

cizího jazyka zprostředkovávají i společenský kontakt, což knihovna sama neopomíná zdůrazňovat (Angličtina pro seniory, 2015)

V lokálním měřítku značný úspěch mají Výtvarné dílny pro seniory pořádané městem Rtyně v Podkrkonoší ve spolupráci s krajem. Fungují od roku 2008 a zaměřují se na drobnou rukodělnou práci, která kromě vlastní estetické činnosti a společenských kontaktů poskytuje seniorům i procvičování motorických kompetencí. Zajímavý detail představuje pořádání dílen v prostorách ZŠ, což může účastníkům přinést i vzpomínky na vlastní mládí a náhled do světa, v němž žijí jejich vnoučata a pravnoučata. (ŠLECHTOVÁ, 2008)

Vzhledem k relativně nevelké vzdálenosti Broumova od krajského města mohou senioři z regionu využívat rozsáhlejší gerontagogickou nabídku Hradce Králové. Protože stav dopravní infrastruktury není příliš uspokojivý, nedomnívám se, že by tak činili ve statisticky významné míře. Ovšem možnost vycestovat autobusovou nebo vlakovou dopravou za vzděláním se v rozhovorech neobjevila.

6.4 Mezery ve vzdělávací nabídce regionu

Hlavní problém vzdělávání seniorů, potažmo andragogické nabídky jako takové, představuje soustředění téměř všech aktivit do centra - města Broumova. Senioři z venkova nemusí mít vždy možnost se takové akce zúčastnit. I ti, kteří tuto možnost mají, mnohdy podobné akce nevyhledávají. Lze však předpokládat, že by se, již ze zvědavosti, výukové akce ve své obci zúčastnili. Na pedagogovi pak záleží, zda je dokáže pro další vzdělávání zaujmout. V rámci kvantitativního šíření vzdělávání seniorů je tedy „výjezd“ naukových programů z města nutností.

Dále pak se jeví užitečnost přednášek a vzdělávání prakticky zaměřeného. Vzhledem ke stárnutí populace a zvyšování nezaměstnanosti bych si dovolila navrhnout pravidelné semináře zaměřené na ekonomiku. Kladly by si za cíl podpořit ekonomickou soběstačnost seniorů, případně i dalších skupin obyvatelstva na Broumovsku. Vedle toho samozřejmě splní i další, zejména společenské, úkoly vzdělávání seniorů. Pracovní námět projektu by zněl „Ekonomická akademie Třetího věku“. Tvoří ho tři na sebe navazující bloky seminářů:

1) Blok „Finanční gramotnost.“

Seminář 1: „Penze, sociální dávky a úlevy pro důchodce.“

Rozebere nároky na různou formu finanční pomoci od státu, které senioři mohou mít a nejsou o nich vždy důkladně poučeni. Účastníci se dozvědí, kde a jak o ně žádat. Dále budou informováni o slevách a výhodách poskytovaných velkými podniky v regionu, zejména pak dopravci. Dostane se jim informací o tom, kde hledat nové poznatky a změny. Bude jim popsán mechanismus „slev“ jako marketingového nástroje a tak umožněno poučeněji chápat na důchodce zaměřený marketing.

Seminář 2: „Finanční podvody, jak se jim bránit.“

Účastníci semináře budou poučeni o rizicích finančních podvodů zaměřených často právě na seniory - prodejní předváděcí akce, pouliční nabídky změny zdravotní pojišťovny či poskytovatele energií, žádosti o informace k bankovnímu účtu atd.

Seminář 3: „Hospodaření s financemi“

V semináři budou rozebrány otázky jako hospodaření s příjmem, možnosti zhodnocení, možnosti úspor. Důraz bude kladen na přizpůsobení tématu podmínkám Broumova a nižších příjmů většiny místních seniorů. V oblasti úspor je vhodné dát prostor výměně zkušeností účastníků semináře.

2) Blok 2 „Podnikání“

Blok seminářů „Podnikání“ bude informovat seniory o podmínkách samostatné výdělečné činnosti s přihlédnutím k regionálním a věkovým specifikům cílové skupiny. Klade si za cíl vštípit seniorům základní pravidla podnikatelské činnosti nahlížená ze stránky právní a finanční, zbavit je obav z „papírování“.

Seminář 1: „Podnikání obecně“

Účastníci budou poučeni o legislativních aspektech problematiky. Dozvědí se nutné informace týkající se živnostenského listu a dalších relevantních dokumentů,

dání, pojištění atd. Absolvent semináře by neměl mít problém v komunikaci s příslušnými úřady.

Seminář 2: „Zemědělské podnikání“

Seminář 3: „Turismus - ubytovací služby“

Seminář 4: „Nákup a prodej zboží“

Semináře 2, 3, 4, poučí účastníky o otázkách podnikání v oborech relevantních pro region Broumovsko. Podmínky k zemědělské výrobě a malovýrobě zde existují, jak dokázala nedávná historie. Mnoho seniorů původně v zemědělství pracovalo a má potřebné odborné dovednosti, avšak chybí jim kompetence k získání ekonomického zisku. Stejně důležitý je turismus, který přivádí na Broumovsko potenciální zákazníky a klienty. Vlastní-li senior větší nemovitost, může začít poskytovat ubytování turistům. Potřebuje však poučení o předpisech týkajících se těchto otázek. Stejně tak představují senioři potenciální provozovatele potravin a obchodů se smíšeným zbožím, kterých je na Broumovsku nedostatek.

Všechny tři uvedené okruhy podnikání mohou seniorům přinést pocit seberealizace, zdroj příjmů a příspěvek k rozvoji regionu jako takového.

Blok 3) „Prohloubení ekonomických znalostí“.

V průběhu předcházejících bloků by bylo zjištěno, co seniory v oblasti finanční problematiky nejvíce zajímá a tím by se do příslušné hloubky zabýval třetí blok seminářů.

Přednášející:

Kvůli lektorátu se jeví vhodné navázat na U3V nebo na některou vyšší odbornou nebo vysokou školu ekonomického zaměření. Pokud by přednášeli studenti vyšších ročníků pod supervizí svých pedagogů, naplnily by semináře i požadavek mezigeneračních kontaktů v rámci vzdělávání seniorů.

Výstupy:

Výstupem projektu by měl být tištěný a internetový text, shrnující probíranou problematiku. Jeho účelem je jednak připomenutí získaných informací, jednak jejich šíření dál, mezi zájemce, kteří se projektu nezúčastnili. Vzhledem k věku cílové skupiny považuji za nutný i tištěný text, neboť internet je médium ne všem seniorům přístupné.

1 PRAKTICKÁ ČÁST

1.1 Postup a výzkumné metody

Cílem této práce je odpovědět na čtyři výzkumné otázky, tedy: Jaká je současná vzdělávací nabídka pro seniory? Za jakým účelem (sociální kontakt, osobní rozvoj, další pracovní příležitosti) jsou tyto vzdělávací aktivity navštěvovány? Splňuje přínos vzdělávacích aktivit očekávání klientů? A zda existuje prostor pro rozšíření nabídky? Pokud bude z rozhovorů patrný zájem o jiné možnosti vzdělávání, než je právě působení U3V v Broumově, v práci bude proveden návrh vzdělávací akce odpovídající zjištěným požadavkům.

1. 1. 2 Výzkumné otázky

- 1) Jaká je současná vzdělávací nabídka pro seniory?
- 2) Za jakým účelem (sociální kontakt, osobní rozvoj, další pracovní příležitosti) jsou tyto vzdělávací aktivity navštěvovány?
- 3) Splňuje přínos vzdělávacích aktivit očekávání klientů?
- 4) Existuje prostor pro rozšíření nabídky? Pokud ano, tato práce navrhne projekt vzdělávací akce odpovídající nesaturovaným požadavkům/potřebám seniorů.

1. 1. 3 Výzkumná metoda a techniky

K výzkumu mezi místními seniory jsem zvolila metodu kvalitativní s využitím techniky rozhovoru pomocí návodu., Jedná se o řízený rozhovor s hlavními body scénáře, který mi zároveň umožnil volné pořadí otázek a volně zvolené doplňující otázky dle vývoje rozhovoru. Díky tomuto jsem mohla zahrnout „nenásilně“ i jiné, pro cíl práce důležité, aspekty a témata. (Hendl, 2005:174)

1. 1. 4 Cílová skupina a vzorek respondentů

Cílovou skupinu v tomto šetření tvořili starší dospělí, senioři, ve věku 65 let a více, kteří aktivně navštěvují místní univerzitu třetího věku.

Vzorek respondentů vyhovující kvalitativnímu šetření byl vybírán tzv. technikou sněhové koule, jedná se o takový výběr, kdy mi byl každý další respondent doporučen respondentem předešlým. Tento výběr byl pro mne nejjednodušší cestou, jak se s respondenty seznámit a navštívit je za účelem rozhovoru, zároveň jsem byla i já doporučena respondentům, nevznikl tak žádný komunikační blok ani nedůvěra ze strany respondentů. Druhým podnětem pro výběr techniky sněhové koule byla i možná neochota spolupracovat při oslovení cizího člověka.

Sběr dat v terénu probíhal celkem v pěti domácnostech v Broumovském výběžku, konkrétně v Broumově, Heřmánkovicích, v městské části Broumova – Olivětíně a v Křinicích. Jeden rozhovor byl veden s manželským párem, což ovšem nebylo přítěží, nýbrž přínosem.

Dle výzkumného plánu jsem se zaměřila na oblasti vzdělávacích aktivit, jaké jsou v místní lokalitě nabízeny, jaké vzdělávací aktivity dle respondentů naopak v místní lokalitě schází. Další podstatným tématem rozhovoru pro mne byly návrhy respondentů, v čem by se dále chtěli rozvíjet, o jaká témata mají zájem, jaké jsou jejich plány do budoucna.

Každý respondent byl předem upozorněn, že rozhovoru bude nahráván na diktafon z důvodu pozdějšího přepisu a rozboru pro účely diplomové práce. Vzhledem k tomu, že respondenti byli navštěvováni ve svých domovech, nenastal, většinou, problém s příliš stručnými odpověďmi,

1.2 Zpracování dat

Všechny získané rozhovory byly později přepsány a následně analyzovány. Pro analyzování a získání výsledku jsem použila postupu otevřeného kódování. Vzhledem k polostrukturovaným rozhovorům a podobně zaměřeným respondentům se dalo předpokládat, že hlavní tématické okruhy budou téměř totožné. Pro lepší orientaci byly tyto okruhy barevně rozlišeny. V rámci každého okruhu byly na základě seskupování kódů identifikovány kategorie, které se buď opakovaly, nebo neopakovaly v jednotlivých rozhovorech.

1. 2. 1 Charakteristika respondentů

V části charakteristika respondentů bych ráda představila ve stručnosti respondenty, se kterými byly rozhovory realizovány. Co respondenty spojuje je samozřejmě aktivní účast na univerzitě třetího věku. Všechny rozhovory probíhali v dobré náladě a respondenti byli poměrně komunikativní a pozitivně naladěni. Pro účely diplomové práce byla změněna jména respondentů.

Paní Lucie, 75 let

První návštěva proběhla u paní Lucie, které je 75 let a v důchodu je 17 let. Paní Lucie vlastní byt v Broumově, kde bydlí sama. Je vdovou a před několika lety si ještě přivydělávala výpomocí v jeslích, či v zubní ordinaci jako zdravotní sestra. Paní Lucie původem z Broumova nepochází, ale žije tu většinu svého života. Lucie má dceru a syna, ale z důvodu jejich přílišné pracovní vytíženosti se už tolik nestýkají.

Paní Lucie ráda cestuje, což dokazuje i její nedávná cesta do Kanady, kde žije její sestra. Ráda chodí do přírody a aktivně navštěvuje univerzitu již čtvrtým rokem, mimo jiné ji zajímá i divadlo a výstavy, či si ráda posedí s přáteli u kávy.

Jindřich, 68 let

Pan Jindřich pochází až z dalekého Jablonce, v dospělosti ho ale jeho povolání lesníka dovedlo až do broumovského výběžku. Jindřich žije ve společné domácnosti se svou paní. Žijí v menším podkrovním bytě v Olivětině asi v pátém poschodí bez výtahu. Je obdivuhodné, že tento malý byt je vytápěn kachlovými kamny, kam si dřevo i uhlí musí každý den nosit až ze sklepa sami.

Pan Jindřich stále aktivně vykonává profesi hajného v jedné z okolních obcí, i když je již osm let v důchodu. Mezi jeho zájmy patří především literatura, i to bylo jedním z důvodů, proč začal navštěvovat univerzitu třetího věku.

Manželé Alena a Miroslav, 68 a 72 let

S tímto manželským párem, stejně jako s panem Jindřichem jsem spolupracovala již při své bakalářské práci, a jsem ráda, že souhlasili i se spoluprací na práci diplomové. Paní Alena je v důchodu deset let, a stejně dlouho vykonává pozici místostarostky v obci Heřmánkovice, kde žije. Pan Miroslav je v důchodu devět let, ale ihned po odchodu do důchodu ještě pracoval na částečný úvazek jako učitel. Pan Karel navštěvuje univerzitu tři roky a jeho paní dva, oběma se tam celkem líbí, i když by ocenili i jiná témata jako například literaturu, či fotografování, neb pan Miroslav se fotografováním aktivně zabývá ve volném čase.

Atmosféra u paní Aleny a Miroslava byla stejně jako tehdy velmi uvolněná a vstřícná, oba jsou velmi hodní a příjemní lidé, od kterých se stále, my „mladí“ máme co učit.

Paní Alice, 67 let

S paní Alicí jsme se setkali v dopoledních hodinách výjimečně ne u ní doma, nýbrž v místní kavárně. Paní Alici je 67 let a v důchodu je již jedenáct let. Paní Alice žije spolu s manželem a synem ve dvougeneračním domě. Paní Alice je profesí zdravotní sestra a i v důchodovém věku stále jeden den v týdnu vypomáhá v ordinaci.

Paní Alice má mnoho sportovních aktivit, i přesto si však najde na univerzitu čas, jak sama tvrdí, musí občas namáhat i něco jiného, než svaly.

Paní Stáňa, 66 let

Paní Stáňa je v důchodu už šest let, žije sama v bytě, který drží v osobním vlastnictví. Paní Stáňa má ráda přírodu, a tudíž by ráda uvítala i více přednášek či kurzů na téma příroda. Je aktivní cyklistkou a baví i turistika, na univerzitu chodí tři roky a uvítala by ve vzdělávání na Broumovsku nějakou změnu.

2.2 Analýza rozhovorů

Tato část se věnuje srovnání specifík rozhovorů, popisuje jejich společné rysy, tedy kategorie, které se prolínají všemi rozhovory. Nejprve bylo třeba začít třídít kódy, to proběhlo jednoduchou formou „papír-tužka“, poté jsem takto vyznačené rozhovory převedla do elektronické podoby.

Po rozkódování všech rozhovorů, dle tematických okruhů, jsem stanovila následující shrnující kategorie:

Práce

- Respondenty spojuje aktivní návštěva zaměstnání i po odchodu do důchodu, u některých to bylo jen pár let, u dvou respondentů výkon zaměstnání trvá do současnosti. Zajímavostí je, že tři z pěti respondentů pracují ve zdravotnictví, tudíž jsou si dobře vědomí, že rozvíjení vědomostí a sociální kontakt je pro ně velkým přínosem. Pro některé z nich se práce v důchodovém věku stala vlastně koníčkem.
- Jindřich, 67 let „...přemluvili mě, takže dělám obecního hospodáře ve dvou vesnicích, ale mám to spíš jako koníčka“

Příroda

- Téma přírody se odrazilo v každém z respondentů, jednak je spojuje zájem v turistice, za druhé například pan Jindřich vykonává povolání lesního hospodáře. Téma přírody se projevilo jako jedno z nejoblíbenějších témat v rámci univerzity
- Stáňa *„osobně bych ráda se věnovala více přírodě, ochraně životního prostředí, přírody, to by mě zajímalo“*
- Alice *„...tak třeba ekologie, když probíhala, ta byla fajn, já jak mám blízko k té přírodě, takže to mě bavilo, nebo historie, ani ta nebyla špatná...“*

Historie

- Historická témata se projevila jako zajímavá obdobně jako témata přírodní, nejvíce se respondenti zajímali o historii místní lokality, v rámci U3V sice proběhla historická témata z období světových válek apod., ale respondenti se shodli, že by se rádi dozvěděli něco z historie prostředí, ve kterém žijí.

Nedostatky

- Karel *„pravidelně sleduji program, ale zatím to ještě nebylo úplně to, co by mě bavilo, je to spíš takové opakování pro mě, anebo někdy se mě zdá, že jsem ještě kousek dál, než je ta univerzita, ale neztrácíme naději, že i pro nás se zde najde něco nového“*
- I když pan Karel s manželkou univerzitu nenavštěvují příliš pravidelně, jsou jí poměrně interesováni, a čekají, kdy ta vhodná témata teprve přijdou. Mezi další nedostatky, které se opakovaly, bylo zhoršení kvality zvolených přednášejících. Většina respondentů se zmínila, že během rozjezdu U3V byli přednášející zkušenější a dokázali toho více předat, na rozdíl od současných přednášejících, které se sestávají, podle respondentů, spíše z doktorandů...

- Jindřich: „*Ted' jsem teda půl rok vynechal, nevím, jestli teda docházejí peníze, ale přestávají sem jezdit z Prahy a z Hradce, takže sem jezděj, oni tomu říkají, že to sou nějací konzultanti k vysokým školám, ...takže se to tak nějak snižuje, takže se snižují i ta témata...takže já jsem si teďka z těch osmi témat vybral první světovou válku*“

Fotografie

- U dvou respondentů se projevil zájem o fotografování, tím bych tedy ráda navázala na krátký návrh projektu zaměřeného na fotografování

3 Shrnutí

V úvodu celé práce jsem si stanovila čtyři výzkumné otázky, na které jsem se pomocí částečně teoretické části práce a částečně praktické části snažila nalézt odpovědi. Pro účely výzkumu bylo osloveno celkem šest respondentů z lokality Broumova.

První výzkumná otázka se zabývala aktuální vzdělávací nabídkou pro seniory. Město Broumov vyjma U3V nenabízí žádné další vzdělávací aktivity či kurzy výhradně pro seniory. Ovšem v okolních obcích fungují seskupení jako „Klub seniorů“ apod., které zaštiťují program pro tuto věkovou skupinu, jedná se pak především o společný zájezd na výstavu či do divadla.

Ovšem mezi respondenty se objevily i zkušenosti s jiným typem vzdělávání. Jednalo se o jazykový kurz určený starším občanům, bohužel dle výpovědí se nesešel s příliš pozitivním hodnocením. Dalším zmíněným vzdělávacím kurzem byl kurz počítačové techniky. Z důvodu příliš velké účasti a nedostatku času pro jednotlivé účastníky se ani tento kurz neosvědčil.

Za jakým účelem (sociální kontakt, osobní rozvoj, další pracovní příležitosti) jsou tyto vzdělávací aktivity navštěvovány? Na to se ptala druhá výzkumná otázka.

Dle názoru respondentů nebyl ze strany města očekávaný takový obrovský zájem o účast na univerzitě, tudíž soudím, že v prvních fázích se jednalo spíše o zvědavost ze strany místní seniorské populace, neboť se doposud nic obdobného v této lokalitě nekonalo. Druhým aspektem nalákání účastníků byla jistě zvolená témata.

Neopomenutelným zdůvodněním účasti na univerzitě, dle výpovědi respondentů je zcela nepochybně sociální kontakt, možnost diskuze na vybraná témata. Dle výpovědi a článků psaných na toto téma byli sami přednášející překvapeni velkým zájmem podílet se nejen na závěrečné diskuzi.

Při zjišťování přínosu pro účastníky univerzity jsem se dobrala k výsledku, že přínosem jsou vlastně ony nové informace, ať už je to více, či méně zajímavé téma, nebo zda si informace budou účastníci pamatovat nebo ne. Očekávání byla víceméně naplňována v začátcích univerzity, protože dle výpovědí dojížděli do Broumova zkušení lektori, kteří měli široký záběr informací, měli všeobecný přehled a uměli propojit souvislosti a dokázali je kvalitně předat svým posluchačům. Zatímco v současnosti, ač se jedná o zajímavá témata, tak i přes veškerou vynaloženou snahu lektorů, nedaří se jim plně uspokojovat většinou část návštěvníků univerzity.

Mezi respondenty se objevovaly názory, že by bylo vhodné rozšířit nabídku vzdělávacích aktivit v této lokalitě. Chybí tu například různé vzdělávací exkurze do přírody, praktické kurzy, které by se zabírali prací se seniory. Někteří respondenti by ocenili například kurz fotografování, jehož návrh projektu bude uveden v příloze této práce.

4 ZÁVĚR

Během psaní a analyzování témat a zdrojů potřebných k dokončení diplomové práce jsem si uvědomila, jak nedílnou součástí naší společnosti senioři jsou a důsledkem stárnutí populace se nás stárí bude dotýkat čím dál více. Ale jak bylo zjištěno, i přes prodlužující se délku života, starší lidé neztrácí vitalitu ani fyzickou, ani psychickou, spíše naopak, po zkušenosti ze setkání s účastníky výzkumu.

V práci se zaměřuji, jak svědčí i název práce, na vzdělávání seniorů v lokalitě Broumova. Jistým způsobem tak částečně volně navazuji na svou bakalářskou práci, kde jsem se zabývala aktivním stárnutím. Práce je zaměřena spíše teoreticky, kde se věnuji klíčovým pojmům, rozebrání vzdělávací nabídky v lokalitě Broumova, přiblížení stárí a stárnutí, kvalitě života. V neposlední části teorii zakončuji dle mého názoru podstatnou a důležitou vzdělávací aktivitou. Z širšího hlediska je finanční gramotnost, podnikání či turismus nejen vhodným tématem k rozvoji znalostí v této oblasti, ale takový program může být nápomocen i v krizových situacích, které se mohou dotknout každého seniora, nemusím více zmiňovat různé finanční podvody, zlodějské firmy, podlehnoutí nátlaku apod. Takový vzdělávací program by mohl spojit tedy „příjemné s užitečným“ a začlenit tak nemálo důležitou prevenci proti zneužívání své osoby.

Ovšem co se zájmu ze strany respondentů týče, projevíli jej zejména v oblasti přírody, literatury či fotografování. Proto jsem se pokusila k prvnímu návrhu navrhnout i vzdělávací akci na téma fotografování, která je uvedena už pouze v příloze této práce.

Na výzkumné otázky jsem byla schopna odpovědět, kde první otázka zjišťovala přehled o vzdělávacích aktivitách a institucích v lokalitě Broumova, ale příliš velký ohlas tyto aktivity nezískali. Nejúspěšnější v této oblasti zůstává právě Univerzita třetího věku.

Zjistila jsem také, že respondenty pojí velký zájem o nové informace a o vlastní růst v rámci sebe obohacování. Neprořádala se přímá návaznost na profesní rozvoj díky U3V, ale že jde spíše o sociální kontakt, diskuzi.

Výzkum probíhal ve velmi dobrých podmínkách, se seniory se velice dobře pracuje. Není to má první spolupráce s nimi a doufám, že ani poslední. Měla jsem sama možnost vyzkoušet si, co obnáší práce se seniorem, pokud mu chcete něco vysvětlit, něco ho naučit, je zapotřebí mít trpělivost a individuální přístup. Proto se nedivím, že když se paní Eva zmínila, že jí kurz výpočetní techniky nevyhovoval z důvodu vyšší účasti, protože k nim, jako k účastníkům nemohli lektori přistupovat individuálně.

Na tento výzkum by se dalo navázat bližším rozpracováním vzdělávací aktivity pro seniory dle rozšířeného výzkumu s více respondenty na základě dotazníkového šetření, protože díky dotazníku jsme schopni obsáhnout a statisticky zpracovat větší počet odpovědí od více respondentů. V rámci takového výzkumu by mohly být osloveny i organizace typu „Klub seniorů“ nebo instituce typu „Dům pro seniory“, a zjistit blíže jejich nabídku vzdělávacích a jiných aktivit pro seniory.

LITERATURA

Always Learning: Staying mentally active in retirement with U3A. *Retiresavvy.co.uk* [online]. Skipton: Skipton Building Society, 2015, 27. 1. 2015 [cit. 2015-11-15]. Dostupné z: <https://retiresavvy.skipton.co.uk/always-learning-staying-mentally-active-retirement-u3a>

Angličtina pro seniory. *Městská knihovna Náchod* [online]. Náchod: Městská knihovna Náchod o.p.s., 2015 [cit. 2015-11-14]. Dostupné z: <http://www.mknachod.cz/kurzy/anglictina-pro-seniory>

BENEŠ, Milan. *Idea vzdělávání v dnešní společnosti*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, 110 s. ISBN 80-86432-40-8.

CALMAN, Keneth. C. Quality of life in cancer patients an hypothesis. In. *Journal of Medical Ethics*. 1984, č. 10, s. 124 - 127.

Čínu ovládá kult krásy. Mladí podstupují plastiky, aby získali práci. *E15.cz* [online]. 2014, (1. 2.) [cit. 2015-11-02]. Dostupné z: <http://zpravy.e15.cz/zahranicni/udalosti/cinu-ovlada-kult-krasy-mladi-podstupuji-plastiky-aby-ziskali-praci-1057646>

DVOŘÁČKOVÁ, Dagmar. *Kvalita života seniorů: v domovech pro seniory*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012, 112 s. ISBN 978-80-247-4138-3.

FERRY, Martin. 2006. *Regionální strategie a demografické stárnutí* [online]. [cit. 2015-10-16]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/4276/ageing_toolkit_czech.pdf

Historie Asociace univerzit třetího věku [online]. 2011 [cit. 2015-10-16]. Dostupné z: <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbXhdTN2b3JnfGd4OjQ1ZmRjM2U1NzZIYjg5NmU>

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, 408 S. ISBN 80-7367-040-2.

Informace o projektu vzdělávání seniorů. 2014. *Maltézská pomoc* [online]. [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: <http://www.maltezskapomoc.cz/olomouc/1616-2/>

Integrovaný plán rozvoje Broumova 2007 - 2013. 2007 [online]. CEP, [cit. 2015-09-27]. Dostupné z: <http://arch.broumov-mesto.cz/mesto/data/iprb-2008.pdf>

KOLIBOVÁ, Helena. *Kultura aktivního stárnutí na rozcestí*. 1. vyd. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2013, 108 s. ISBN 978-80-7248-884-1.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie nemoci*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002, 198 s. ISBN 80-247-0179-0.

MUSSCHENGA, Albert W. The Relation Between Concept of Quality-of-Life, Helath and Happiness. *The Journal of Medicine and Philosophy*. Dordrecht - London - Boston. Kluwer Academmy Publisher. 1997, č. 22, s. 11 - 28.

NIGRINOVÁ, Jitka. Počítačový kurz pro seniory. *Agentura pro rozvoj Broumowska* [online]. Broumov: APRB, 2012, 26. 7. 2012 [cit. 2015-11-14]. Dostupné z: <http://www.aprb.broumovsko.cz/kultura/pocitacovy-kurz-pro-seniory.html>

O ageismu. 2015. *Ageismus.cz* [online]. [cit. 2015-09-30]. Dostupné z: <http://www.ageismus.cz/?m=2&lang=cz#def>

Odchod do starobního důchodu. 2015. *Portál veřejné správy* [online]. [cit. 2015-09-29]. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/portal/obcan/situace/183/184/4419.html#obsah>

ONDRÁKOVÁ, Jana. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012, 168 s. ISBN 978-80-7465-038-3.

PALÁN, Zdeněk. *Vzdělávání seniorů. Andromedia.cz: Databanka dalšího vzdělávání* [online]. Praha, 2015 [cit. 2015-11-02]. Dostupné z: <http://www.andromedia.cz/andragogicky-slovník/vzdelavani-senioru>

PETŘKOVÁ, Anna a Rozálie ČORNANIČOVÁ. *Gerontagogika: úvod do teorie a praxe edukace seniorů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 92 s. ISBN 80-244-0879-1.

PICHAUD, Clément a Isabelle THAREAU. *Soužití se staršími lidmi: praktické informace pro ty, kdo doma pečují o staré lidi, i pro sociální a zdravotnické pracovníky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998, 156 s. ISBN 80-7178-184-3.

POLÁCHOVÁ, Eva. *Adaptace a příprava na stáří. Zdraví E15* [online]. 2007, 2015-11-14, **2007**(10. 5.): 1 [cit. 2015-11-14]. Dostupné z: <http://zdravi.e15.cz/clanek/sestra/adaptace-a-priprava-na-stari-305689>

Projekt Aktivní stárnutí byl úspěšně dokončen. *Aktivní stárnutí* [online]. Praha, 2013 [cit. 2015-11-02]. Dostupné z: <http://aktivne.eracr.cz/>

První semestr Univerzity 3. věku v Broumově skončil přednáškou na téma Magnátské rody pozdního středověku a raného novověku. *Agentura pro rozvoj Broumowska* [online]. Broumov, 2010 [cit. 2015-11-02]. Dostupné z:

<http://www.aprb.broumovsko.cz/vize-a-regionalni-rozvoj/prvni-semestr-univerzity-3.-veku-v-broumove-skoncil-prednaskou-na-tema-magnatske-rody-pozdneho-stredoveku-a-raneho-novoveku.html>

SALIVAROVÁ, Jarmila a Jaroslav VETEŠKA. *Edukace seniorů v evropském kontextu: teoretická a aplikační východiska*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2014, 120 s. ISBN 978-80-7452-102-7.

Science/Dialog Café. *Klášter Broumov* [online]. Broumov, 2015 [cit. 2015-11-02]. Dostupné z: <http://www.klasterbroumov.cz/cs/sciencecafe>

Senior akademie: Zápis do X. ročníku již proběhl – kapacita je zcela naplněna. 2015. *Městská policie Brno* [online]. Brno. [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: <http://www.mpb.cz/seniori/senior-akademie/>

SVOBODA, Radovan. 2014. *Věková hranice odchodu do starobního důchodu v zemích EU* [online]. [cit. 2015-09-25]. Dostupné z: <http://www.duchodovakomise.cz/wp-content/uploads/2015/03/R.-Svoboda-V%C4%9Bkov%C3%A1-hranice-odchodu-do-d%C5%AFchodu-v-zem%C3%ADch-EU-Svoboda-30.-%C4%8Dervence-2014.pdf>

SVOBODOVÁ, Kamila. Analýza: Příprava na stáří. *Demografický informační portál* [online]. 2010, 2015-11-14, **2010**(19. 07.): 1 [cit. 2015-11-14]. ISSN 1801 - 2914. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=714

ŠAUEROVÁ, Markéta a Katarína M VADÍKOVÁ. *Specifika edukace seniorů*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola tělesné výchovy a sportu Palestra, 2013, 236 s. ISBN 978-80-87723-09-8.

ŠLECHTOVÁ, Jitka. První výtvarná dílna seniorů. *Rtyně v Podkrkonoší* [online]. Rtyně v Podkrkonoší, 2008, 27. 11. [cit. 2015-11-14]. Dostupné z: http://www.rtyne.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=14314&id=158484&n=prvni-vytvarna-dilna-senioru&p1=12752

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ. *Tisková zpráva: První semestr Univerzity třetího věku v Broumově bude zahájen 20. října 2011. Příjem uchazečů byl ukončen*. Broumov, 2011. Dostupné také z: <http://arch.broumov-mesto.cz/aktual11/data/uv3v.pdf>

Univerzita třetího věku (I). *Univerzita Hradec Králové* [online]. Hradec Králové, 2015 [cit. 2015-11-02]. Dostupné z: [/www.uhk.cz/cs-CZ/PDF/Studium/Centrum-celozivotniho-vzdelavani/Univerzita-tretiho-veku](http://www.uhk.cz/cs-CZ/PDF/Studium/Centrum-celozivotniho-vzdelavani/Univerzita-tretiho-veku)

Univerzita třetího věku (II). *Klášter Broumov* [online]. Broumov, 2015 [cit. 2015-11-02]. Dostupné z: <http://www.klasterbroumov.cz/cs/univerzita-tretiho-veku-1>

VAŠÁKOVÁ, Ludmila. Dobrovolnictví seniorů jako forma aktivního stárnutí. *Diakonie Českobratrské církve evangelické* [online]. 2015, (3. 3.) [cit. 2015-11-02]. Dostupné z: <http://www.pecujdoma.cz/zpravy/z-diakonie/dobrovolnictvi-senioru-jako-forma-aktivniho-starnuti/>

VIDOVIČOVÁ, Lucie a RABUŠIC, Ladislav. 2005. *Věková diskriminace - ageismus: úvod do teorie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno. 54, ix s. ISBN 80-239-4645-5.

Vzdělávání seniorů. *Institut celoživotního vzdělávání* [online]. Brno, 2015 [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: <http://www.lli.vutbr.cz/vzdelavani-senioru>

WHOQOL, Group. Study protocol of the Health Organisation project to develop a Quality of Life assessment instrument (WHOQOL). *Quality of Life Research*. 1993, č. 2.

Z historie Klubu důchodců Otovice. *Obec Otovice* [online]. Otovice, 2015 [cit. 2015-11-02]. Dostupné z: <http://www.obecotovice.cz/obec-otovice/spolky-a-kluby/klub-duchodcu/>

Zákon Zákoník práce č. 262/2006 Sb.. In: *Sbírka zákonů ČR*. Praha, 2006, částka 84, číslo 262/2006. Dostupné také z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-262>

PŘÍLOHA:

Fotografování pro seniory

Specifikace vzdělávací aktivity

- **Projektový cíl:**
 - Účastníci zvládnou teorii i praxi práce s fotoaparátem.
 - *Pozn.: Pro účely kurzu je možné zapůjčit digitální fotoaparát od lektora/společnosti, tato možnost bude v případě zájmu zahrnuta v přihlášce na kurz*
- **Dílčí cíle:**
 - Účastníci budou schopni mechanicky/manuálně manipulovat s digitálním fotoaparátem.
 - Účastníci budou umět pojmenovat komponenty fotoaparátu a budou schopni jej použít.
 - Účastníci budou znát základní terminologii fotografování.
 - Účastníci budou schopni určit expozici a správně zvolit kompozici fotografie.
 - Účastníci budou ochotni prezentovat své fotografie a diskutovat o nich s ostatními.
- **Rozsah kurzu:**
 - Kurz je rozdělen do tří dnů, dohromady se tedy jedná o cca 21 hodin čistého času. 1 výuková jednotka je 60 minut. Do časového harmonogramu jsou zahrnuty i pauzy na oběd, které lze určit operativně po dohodě s účastníky, maximálně však 1,5 hodiny. Nejsou opomíjené ani kratší přestávky na odpočinek.
- **Časový plán:**
 - Pátek: 10:00 – 17:00
 - Sobota: 9:30 – 18:00
 - Neděle: 9:30 – 18:00

- **Účastníci:**

- Cílovou skupinu tvoří senioři a lidé starší 55 let se zájmem o fotografování a seznámení se s digitálním fotoaparátem celkově. Mají zájem dozvědět se o historii fotografie, jak si správně vybrat vlastní fotoaparát, pokud ho ještě sami nevládnou a prakticky si vyzkoušet probíranou teorii v terénu.

- **Místo konání kurzu:**

- Využití prostor v kulturním centru, či obdobných vhodných prostorách v místě konání kurzu, kde se nachází i potřebná technika (dataprojektor, plátno)

- **Obsah kurzu**

- 1. den: historie fotografie, funkce fotoaparátu
- 2. den: teorie fotografování
- 3. den:
 - Dopoledne: Praktická výuka v terénu – fotografování krajiny
 - Odpoledne: Diskuze nad pořízenými fotografiemi účastníků

→ RÁMCOVÁ OSNOVA

1. den	
časové údaje	10:10 - 12:00
specifické cíle:	Účastníci budou znát/umět stručnou historii fotoaparátu a fotografie
způsob kontroly specifického cíle:	diskuze, dotazování účastníků
učivo:	historie fotografování a fotografie
vyučující/lektor:	odborník, historik
hlavní strategie:	demonstrační výklad, pozorování
organizace:	zajištění techniky, dataprojektoru a počítače
	zajištění tištěných materiálů

1. den	
časové údaje:	13:00 - 17:00
specifické cíle:	účastníci budou znát komponenty fotoaparátu
způsob kontroly specifického cíle:	názorná ukázka, diskuze, dotazování
učivo:	komponenty a další součásti fotoaparátu
vyučující/lektor:	odborník, fotograf, lektor
hlavní strategie:	demonstrační výklad, pozorování
organizace:	zajištění techniky, dataprojektoru a počítače

	zajištění tištěných materiálů
2. den	
časové údaje:	9:30-12:00
specifické cíle:	účastníci budou schopni s fotoaparátem manipulovat a budou schopni jej použít
způsob kontroly:	diskuze, řešení neproblémových úloh
učivo:	manuál fotoaparátu
vyučující/lektor:	odborník, fotograf
hlavní strategie:	demonstrativní výklad, řešení neproblémových úloh
organizace:	zajištění techniky, dataprojektoru
	zajištění technického vybavení účastníků (fotoaparáty dle potřeby)
	zajištění tištěného materiálu
2. den	
časové údaje:	13:00-18:00
specifické cíle:	účastníci budou znát základní terminologii fotografování a význam těchto termínů
způsob kontroly:	test, diskuze
učivo:	terminologie fotografování
vyučující/lektor:	odborník, teoretik
hlavní strategie:	demonstrační výklad, pozorování
organizace:	zajištění tištěného materiálu
	zajištění techniky, dataprojektoru
3. den	
časové údaje:	9:30-12:00
specifické cíle:	účastníci budou ochotni prezentovat své fotografie a diskutovat o nich
způsob kontroly:	diskuze
učivo:	praktická výuka
vyučující/lektor:	odborník, fotograf
hlavní strategie:	demonstrační výklad, pozorování
organizace:	zajištění techniky, dataprojektoru
	zajištění venkovních prostor - prostředí (vč. nepřízní počasí)
3. den	
časové údaje:	13:00-18:00
Specifické cíle:	Účastníci budou ochotni diskutovat nad pořízenými fotografiemi
Způsob kontroly:	Diskuze, zpětná vazba od lektora
Učivo:	Praktická výuka
Vyučující/lektor:	Odborník, fotograf
Hlavní strategie:	Pozorování, řešení neproblémových úloh
organizace	Zajištění techniky, dataprojektoru

- **Organizační forma:**
 - 1. den kurzu: diferencovaná výuka (vnější)
 - 2. den kurzu: diferencovaná výuka
 - 3. den kurzu: projektová výuka
- **Ověření cílů:**
- Během celého kurzu dochází ke zpětné vazbě od lektora směrem k účastníkům a naopak. Na konci prvního dne probíhá závěrečná diskuze mezi účastníky navzájem a lektorem. V závěru kurzu dostanou účastníci zpětnou vazbu na své fotografie jak od lektora, tak od ostatních účastníků. Tím tedy proběhne zároveň ověření stanoveného cíle.
- **Další informace:**
- V úvodu účastníci dostanou zapůjčené fotoaparáty, s tím, že zároveň podepíší hmotnou zodpovědnost v případě znehodnocení zapůjčené věci.
- Zároveň účastníci dostanou i stručné studijní materiály, jsou zahrnuty v ceně kurzu, které jim budou nápomocny i po skončení kurzu.
- **Hodnocení**
- Nejvhodnější hodnotící metodou by v tomto případě bylo vyplnění jednoduchého dotazníku, kde by účastníci mohli napsat jak klady kurzu, tak záporny. Vzhledem k tomu, že se jedná o seniory, netrvala bych na e-mailové korespondenci nebo hodnocení na internetových stránkách lektora či organizace provozující takový kurz, ačkoliv není vyloučeno, že i s touto formou evaluace jsou dnešní senioři hojně seznámeni a využívají ji.
- Dotazník by byl koncipován do dvou částí, v první části účastníci budou hodnotit, jak se jim líbilo a jak jim vyhovovalo provedení kurzu, časový harmonogram, lektory. V části druhé pak budou hodnotit své dojmy a pocity, zda

by se na takovýto typ kurzu zapsali znova či nikoliv. Zda kurz splnil jejich očekávání či nikoliv apod.

- Pokud by se tedy volila metoda dotazníková, na konci kurzu by ji účastníci vhodili do určené nádoby, nebo na předem určené místo.